

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМӢ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil 70.01 РАҚАМЛИ ИЛМӢ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

МУМИНОВА НИЛУФАР АБДУРАҲМОНОВА

**ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ АНТРОПОНИМИЯСИНИНГ
ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ**

10.00.01 – Ўзбек тили

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2021

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of the Doctor of Philosophy (PhD) on
Philological sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по филологическим наукам**

Муминова Нилуфар Абдурахмоновна

Темурийлар даври антропонимиясининг лексик-семантик хусусиятлари.....5

Muminova Nilufar Abdurahmonovna

Lexico-semantic features of the Timurid's period Anthroponomy..... 23

Муминова Нилуфар Абдурахмоновна

Лексико-семантические особенности антропоними периода Тимуридов... 41

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ..... 45

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Ғil 70.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

МУМИНОВА НИЛУФАР АБДУРАҲМОНОВНА

**ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ АНТРОПОНИМИЯСИНИНГ
ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ**

10.00.01 – Ўзбек тили

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2021

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2019 1.PhD/Fil686 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қарши давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Қарши давлат университети веб-саҳифасида (www.qarshi.uz) ҳамда “ZiyoNet” Ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Жабборов Хўжамурод
филология фанлари доктори, доцент

Расмий оппонентлар:

Умурқулов Бекпўлат
филология фанлари доктори

Қиличев Байрамали Эргашевич
филология фанлари номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Фарғона давлат университети

Диссертация ҳимояси Қарши давлат университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2021 йил “__” _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17.). (Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@mail.uz). Қарши давлат университети, Педагогика факультети биноси, 301-хона.

Диссертация билан Қарши давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (_ -рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил:180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17.Тел.(0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz).

Диссертация автореферати 2021 йил “_____” _____ кунни тарқатилди (2021 йил “_____” _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси).

Н.Н. Шодмонов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор.

Г.Н. Тожиева

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш илмий котиби, ф.ф.ф.д.

Б. Умурқулов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси ўринбосари, филол.ф.д.

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунё тилшунослигида тарихий манбалар саҳифаларида муҳрланиб қолган ономастик ва антропонимик бирликларни миллий ва маданий, тарихий ва замонавий, ижтимоий ва маънавий хусусиятларини антропоцентрик нуқтаи назардан очиб беришга эътибор қаратилмоқда. Уларда тарихий ономастика, тарихий антропонимика, тарихий антропонимия, тарихий антропоним, тарихий матннинг ономастик кўлами, антропонимларнинг луғавий қатламлари ва лексик-семантик, этимологик хусусиятлари каби муаммоларни ҳал қилиш, шунингдек, ономастик ва антропонимик бирликларнинг социолингвистик, лингвокультурологик, лингвопоэтик омилларини кўрсатиб бериш муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон тилшунослигида инсоният – шахс, одам, инсон, киши – эркак, аёл ва улар исмларининг мавжудлиги ифодаси, тарихий манбаларда зикр этилган шахс номлари, уларнинг тил ва нутқда яшаш омилини аниқлашда антропонимларнинг коммуникатив имкониятлари когнитив тилшунослик, лисоний маданиятшунослик сингари йўналишлар учун тадқиқот объекти сифатида қаралмоқда. Бу борада, тарихий антропонимия тизимининг тадқиқи асосида инсон тафаккур тарзи такомилени кўрсатиб бериш, тарихда ном ва шахс муносабати, уларнинг тилда инъикоси масалаларини ижтимоий омиллар билан боғлиқликда илмий асослашга катта эътибор қаратилмоқда.

Ўзбек ономастикаси, хусусан, ўзбек тили антропонимикасида антропонимлар, тахаллуслар, лақабларнинг умумназарий ва амалий масалаларига доир илмий изланишлар олиб борилмоқда. “Янги Ўзбекистон тараққиётининг бугунги янги босқичи – миллий юксалиш даври талабларидан келиб чиқиб, она тилимизнинг жамиятдаги ўрни ва нуфузини ошириш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда”¹. Ушбу вазифалардан келиб чиққан ҳолда жумладан, тарихий ёзма обидалар тилидаги матнларда сақланиб қолган антропоним материалларини синчиклаб текшириш, “Темурнома” матнида кўлланган антропонимик бирликларнинг лексик-семантик жиҳатдан таҳлил этиш муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сон “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”,

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори // “Маърифат” газетаси. – Тошкент, 2019 йил 5 октябрь. – №77.

2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сон “Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақидаги қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация иши муайян даражада хизмат қилиши мумкин.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон тилшунослигида тарихий антропонимия тизимини ўрганиш бўйича қуйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда: тарихий антропонимия тизимининг тадқиқи асосида инсон тафаккур тарзи такомилени кўрсатиб бериш; муайян тилдаги тарихий антропонимик бирликларнинг бошқа тиллардаги тарихий антропонимлардан ўхшаш ва фарқли хусусиятларини келтириб чиқарувчи омилларни аниқлаш; тарихда ном ва шахс муносабати, уларнинг тилдаги инъикоси масалаларини ижтимоий омиллар билан боғлиқликда очиб бериш, антропонимик номинациянинг экстралингвистик омиллари, антропонимик бирликларнинг лингвомаданий ва типологик тадқиқи, ҳамда антропонимик бирликларнинг бадиий-тарихий матнлардаги лингвопоэтик хусусиятларидир.

Жаҳон тилшунослиги², туркийшунослик³, ўзбек тилшунослиги⁴да ономастик бирликлар, хусусан, тарихий ва ҳозирги антропонимик бирликларнинг

---

² Леонович О. В мире английских имен. – М.: Астрель: АСТ, 2002. – 223 с; Никонова В.А., Суперанская А.В. Антропонимика. – М.: «Наука», 1970. – 330 с.; Джарилгасинова Р.Ш., Крюков М.В. Системы личных имён у народов мира. Сост. – М.: «Наука», 1989. – 386 с.; Горбаневские М.В. В мире имён и названий. – М.: «Знание», 1983. – 190 с.; Никонов В. Имя и общества. – М.: Наука, 1974. – 278 с;

³Махфиоров В. Древнотюркская ономастика. Автореф. дисс.... д-ра филол. наук. – Алма-ата, 1998. – 50 с. Джанузаков Т. История казахских имен. – Алма-ата: Наука, 1971. – 215 с; Очерк казахской ономастики. – Алма-ата:Наука, 1982. – 176 с ; Досжанов Б. Древние антропонимы в казахском языке. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Астана, 2001. – 26 с; Джанузаков Т. Лично-собственные имена в казахском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Алма-Ата, 1960. – С. 19; Чобанов М.Н. Основы азербайджанской антропонимики: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Баку, 1992. – С. 28; Элиев Н. Умумий антропонимика проблемлэри. – Баку, 1985. Сагтаров Г.Ф. Татар антропонимикасы. – Казань: КазДУ нэщрияты, 1990. – 278 с.

⁴Бегматов Э.А.: Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1965. – 28 с.; Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 263 б.; Исmlарнинг сирли олами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – 176 б.; Ўзбек исmlари маъноси. – Тошкент: ЎЗМЭ, 1998. – 604 б.; Дадабаев Х. Общественно-политическая и социально-экономическая терминология в тюркоязычных письменных памятниках XI-XIV вв., – Ташкент: Ёзувчи, 1991. – 186 с.; Хусанов Н. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидagi антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2014. – 230 б.; Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. – 230 б.; Сагтаров Г. Ўзбек исmlарининг туркий катлами: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1990. – 21 б.; Раҳимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 25 б.; Ёкубов Ш. Навоий асарлари ономастикаси. Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1994. – 23 б.; Худойназаров И. Антропонимларнинг тил луғат тизимидаги ўрни ва уларнинг семантик-услубий хусусиятлари: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 26 б.; Кенжаева С. Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи: Фил. фан. бўйича фалсафа доктори авторефати. – Қарши, 2019. – 49 б.; Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи. – Қарши: Фан ва таълим, 2020. – 190 б.;

лексик-семантик ва услубий, мотивацион-номинацион, қиёсий-тарихий, тарихий-этимологик, луғавий қатламлари тадқиқ этилган ва луғатлар тузилган.

Бугунги кунда ўзбек тилшунослигида тарихий ономастика ва антропонимия масалалари Ш.Ёқубовнинг “Навоий асарлари ономастикаси”, тарихий антропонимия, яъни ўзбек ёзма адабий ёдгорликларидаги антропонимлар бўйича Н.Хусановларнинг тадқиқотлари мавжуд. Э. Бегматовнинг маълумотича, Н.Хусановнинг XV аср ўзбек ёзма адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятларини ўрганишга бағишланган докторлик диссертацияси ва бир қатор мақолалари, ҳозирча ўзбек тарихий антропонимиясига бағишланган ягона тадқиқот бўлиб турибди⁵.

Н. Хусановнинг таъкидлашича, Амир Темури ҳақида юзлаб асарлар яратилган бўлса-да, у ва унинг авлодлари исмлари етарлича ўрганилмаган⁶. Мустақиллик йилларида тарихий антропонимларни антропоцентрик йўналишда ўрганишга ҳам эътибор қаратилмоқда. Мана шундай тадқиқотлар сирасига Э. Бегматовнинг “Антропонимлар-антропоцентрик тадқиқ объекти”⁷, тадқиқотчи Д.Юлдашевнинг бир қатор мақолалари ва “Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи”⁸ мавзусидаги докторлик диссертациясини келтириш мумкин. Аммо Темурийлар даври акс этган манбалардаги ономастик бирликлар, хусусан, антропонимлар, тахаллуслар, лақаблар ўрганилмаган. Шу жиҳатдан қараганда, С. Тошкандийнинг “Темурнома” асари матнида қўлланган антропонимик бирликлар: антропоним, тахаллус ва лақабларни лексик-семантик жиҳатдан монографик режада махсус ўрганишни тақозо этади.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация иши Қарши давлат университетининг илмий-тадқиқот ишлари режаси таркибига кирувчи “Ҳозирги ўзбек ономастикасининг долзарб муаммолари” мавзусидаги тадқиқот доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Салоҳиддин Тошкандийнинг “Темурнома” асарида қўлланган антропонимик бирликларни лексик-семантик жиҳатларини очиб бериш ташкил этади.

Тадқиқотнинг вазифалари:

“Темурнома” асари матнида қўлланган антропоним, тахаллус, лақабларни тўплаш, тизимлаштириш, тартибга солиш;

⁵ Бегматов Э.А. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б. 22

⁶ Хусанов Н. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2000. – 230 б.; Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. 130 б.

⁷ Бегматов Э. Антропонимлар – антропоцентрик тадқиқ объекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2013, 3-сон. – Б.35-39.

⁸ Юлдошев Д. Тарихий антропонимларнинг антропоцентрик талқини // *Im sarchashmalari*, 2019. – Б.39-41; Алишер Навоий асарларидаги айрим антропонимларнинг антропоцентрик талқини // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси, 2019. № 5. – Б. 68-69; Антропонимлар номинация тамойилида узвийлик // *Im sarchashmalari*. 2019. № 3.– Б 43-46; Ономастик бирликлар антропоцентрик талқинида ранглар // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси, 2017. №1. – Б.48-51; Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи: Филол.фан...доктори (DSc) дисс.авторреф. – Тошкент, 2021. – 72 б.

Ўзбек ономастикасида “тарихий антропонимика”, “тарихий антропонимия” ва “тарихий антропоним” тушунчаларини изоҳлаш;

жаҳон ва туркийшуносликда тарихий антропонимик бирликларнинг ўрганилиши тарихини ёритиш;

Ўзбек тарихий антропонимияси муаммоларининг ўрганилиш тарихини шарҳлаш;

“Темурнома” матнида қўлланган антропонимик бирликларнинг лексик-семантик жиҳатдан таснифлаш;

“Темурнома” матнида қўлланган антропонимик бирликларнинг луғавий қатламларини аниқлаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Салоҳиддин Тошкандийнинг “Темурнома” асари ва қиёс учун темурийлар даврига оид бирламчи манбалар ҳисобланган “Зафарнома”лар ва ҳозирги кундаги бадиий-тарихий манбаларда қўлланилган антропонимлар танланган.

Тадқиқотнинг предметини “Темурнома”да қўлланилган антропонимик бирликларнинг лексик-семантик хусусиятлари ва луғавий қатламлари ташкил этган.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда қиёсий-тарихий, тарихий-этимологик, тавсифлаш, луғавий-маъновий таҳлил, лингвистик тавсифлаш, статистик таҳлил усулларида фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

“Темурнома” асари матнида қўлланган 443 та антропонимик бирликлар, шундан 423 та эркаклар, 20 та хотин-қизлар исмлари эканлиги, уларнинг этимологияси асарда қўлланган антропонимларнинг лисоний ва нолисоний омиллари асосида аниқланган;

Ўзбек ономастикасида “тарихий антропонимика”, “тарихий антропонимия” ва “тарихий антропоним” тушунчаларининг қўлланилиши ва англаган маъноларига янги изоҳлар берилиши, уларнинг лисоний хусусиятларидан ташқари, қимматли тарихий, этнографик, этикавий ва эстетик, диний-мифологик маълумотларни ҳам мужассам этиши “Темурнома” асарида йиғилган антропонимлар асосида далилланган;

“Темурнома” асаридаги антропонимлар қайси сулолага мансублигига кўра етти туркумга ажратилиши, исм қўйиш ўша давр анъаналаридан келиб чиққанлиги, бу даврда фарзандларга шарқона, турқона киши исмлари қўйилганлиги темурийлар даври акс этган манбаларда қўлланган антропонимик бирликлар асосида аниқланган;

тахаллуслар тиллар ва халқлар ҳамкорлигини кўрсатувчи лисоний далил эканлиги, ўзбек халқини форс-тожик ва араблар билан ҳамкорлиги тахаллусларда ҳам акс этиши “Темурнома” матнидаги тахаллусларда арабий сўзлар, форсча сўзлар ва қўшимчалар кўпроқ учраши асарда қўлланган фактик материаллар орқали очиб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

темурийлар даври манбаларида қўлланган антропонимик бирликлар ва уларнинг ўрганилишида “Темурнома” асарининг ўрни ва лисоний мақоми белгиланган;

асардаги киши исмларининг маънолари аниқланиб, шу асосда “Темурнома” асаридagi антропонимик бирликларнинг изоҳли луғати яратилган;
антропонимик бирликларнинг луғавий қатламлари аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги таҳлилга тортилган антропонимик бирликлар ва материаллар ўзбек тили табиатидан келиб чиққан ҳолда хулосалар қилиш ва бу борада тавсиялар ишлаб чиқиш имконини берганлиги, уларнинг асослилиги, методологик мукамаллиги, шунингдек, қўйилган масалаларнинг аниқлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, ўзбек тили тарихий антропонимиясини, Амир Темур сулоласи ва даврдошларининг исмлари ҳақидаги илмий қарашлар билан бойитиши, ишнинг илмий таҳлили, назарий қараш ва усулларидан бошқа антропонимик бирликларни ўрганишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундан иборатки, ундаги материаллар, натижа ва хулосалардан “Темурнома”нинг қайта нашрларида “Киши номлар кўрсаткичи”ни тузишда, “Ўзбекистон тарихи”, “Темуршунослик”, “Тарихий грамматика”, “Ўзбек адабий тили тарихи” фанларини ўқитишда, ўзбек тили тарихий антропонимияси, тарихий лексикологияси бўйича дарсликлар, методик қўлланмалар ёзишда, темурийлар даврдошлари исмларининг изоҳли ва энциклопедик луғатларини тузишда, бакалаврият ва магистратура таълим йўналишларида махсус курс, махсус семинарлар ўтишда манба ва материал вазифасини бажариши билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Темурийлар даври манбаларида қўлланган антропонимик бирликларнинг лексик-семантик тадқиқ этиш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

ўзбек ономастикасида “тарихий антропонимика”, “тарихий антропонимия” ва “тарихий антропоним” тушунчаларининг қўлланиши ва англаган маъноларини изоҳлаш орқали уларнинг лисоний хусусиятлардан ташқари, қимматли тарихий, этнографик, этикавий ва эстетик, диний-мифологик маълумотларни ҳам мужассам этиши кўрсатиб берилганлигига оид хулосаларидан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоғистон гуманитар фанлар илмий тадқиқот институтида бажарилган ФА-Ф1-Г003 рақамли “Ҳозирги қорақалпоқ тилида функционал сўз ясалиши” мавзусидаги фундаментал лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлимининг 2021 йил 20 майдаги 17.01/104-сон маълумотномаси). Натижада антропонимик бирликларнинг изоҳларини бойитиш, мукаммаллаштириш имконини берган;

“Темурнома” ва темурийлар даври акс этган манбаларда қўлланган антропонимик бирликлар лексик-семантик жиҳатдан тасниф қилиниб, асардаги антропонимлар ўзининг қайси сулолага мансублик хусусиятларига кўра етти гуруҳга ажратилиб, уларнинг сулолавий хусусиятларига кўра таснифи ўша давр ижтимоий-сиёсий, маърифий-маънавий, диний-исломий

хаёти билан боғлиқ номлар эканлиги аниқланишига оид хулосаларидан Қашқадарё вилояти телерадиокомпаниясининг “Қашқадарё ахбороти” информацион дастури ва “Мунозара” таҳлилий эшиттиришларининг сценарийларини тайёрлашда фойдаланилган (Қашқадарё вилояти телерадиокомпаниясининг 2021 йил 12 октябрдаги 841-сон маълумотномаси). Натижада кўрсатув ва эшиттиришлар мазмунининг маърифий ва амалий жиҳатдан бойиш имконини берган;

“Темурнома” асари матнида қўлланган 443 та антропонимик бирликлар шундан 423 та эркаклар, 20 та хотин-қизлар исмлари эканлигини аниқлаш орқали тизимлаштирилган, тартибга солинган, антропонимларнинг этимологияси, уларнинг лисоний ва нолисоний омиллари белгиланиши билан боғлиқ илмий хулосалардан “Темурнома” асаридаги антропонимларнинг изоҳли луғати” (ISBN 978-9943-7704-0-9) номли луғатни нашрга тайёрлашда фойдаланилган. Натижада асардаги киши исмларнинг маънолари лексик-семантик жиҳатдан аниқлаш имконини берган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 7 та илмий-амалий анжуманларда, шу жумладан, 3 та халқаро ва 4 та республика илмий-амалий анжуманида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 17 та илмий иш, жумладан, 1 та луғат, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 5 та мақола, жумладан, 4 таси республика, 1 таси хорижий журналда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч асосий боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат бўлиб, 144 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси ёритилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети, илмий янгилиги, амалий натижалари тавсифланган, олинган натижаларнинг назарий ҳамда амалий аҳамияти, тадқиқотнинг жорий қилиниши, натижаларнинг эълон қилинганлиги, тузилиши ҳақида маълумот берилган.

Диссертациянинг биринчи боби “**Ўзбек тарихий антропонимиясининг назарий асослари ва ўрганилиш тарихи**” деб номланади. Боб “Тарихий антропонимика, тарихий антропонимия, тарихий антропоним тушунчалари хусусида”, “Жаҳон ва туркийшуносликда тарихий антропонимиянинг ўрганилиши”, “Ўзбек тилшунослигида тарихий антропонимиянинг ўрганилиши” каби бўлимларни ўз ичига олган.

Жаҳон ва туркийшуносликда, хусусан, ўзбек тилшунослигида ҳар бир тил луғат таркибининг муҳим қисми ҳисобланган номлар – тарихий ва замонавий ономастик ва антропонимик бирликларга ёндашувда тарихий, лисоний характердаги илмий ишлар устувор бўлиб, тарихий матндаги

ономастик ва антропонимик бирликларнинг антропоцентрик, лексик-семантик, тарихий-этимологик, социолингвистик, лингвокультурологик, лингвопоэтик жиҳатларини очиб бериш долзарб масалалардан ҳисобланади. Тарихий антропонимика, тарихий антропонимия ҳақида сўз борганда, албатта, тарихий ономастика масалаларига ҳам тўхталиб ўтилиши табиий ҳолатдир. Чунки тилшуносликда тарихий антропонимика тарихий ономастика соҳасининг антропонимларни ўрганувчи бўлим эканлиги қайд этилган.

Ономастика ва антропонимика фанларининг раванқ топишида рус тилшунос ва номшунослари: В.А. Никонов, О.С. Ахманова, Н.В. Подольская, А.В. Суперанская, А.К. Матвеев, Б. Унбегаун, Л.М. Городилова, М.Э. Рут, Э.В. Дианова, Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова, Г.А. Леонтьева, В.Д. Бондалетов, В.И. Супрун ва бошқа шу каби тилшуносларининг хизматларини алоҳида қайд этиш лозим.

Ўзбек тилшунослигида ҳам ўзбек ономастикаси ва антропонимикасига оид тил бирликларини, яъни бу соҳа терминологиясини тўплаш, тартибга солиш ва лингвистик жиҳатдан ўрганишда, ономастика ва антропонимикага оид илмий терминлардаги хилма хиллик ва нуқсонларни бартараф этиш борасида Э. Бегматов, Ҳ. Дадабоев, Ғ. Абдурахмонов, Н. Махмудов, Н. Хусанов, Т. Нафасов, Н. Улуқов, Р. Нуриддинова, Я. Авлақулов, Д. Худайберганова, Д. Анданиёзова, С. Кенжаева каби тадқиқотчилар ўзларининг илмий тадқиқот ишлари билан муносиб ҳисса қўшдилар.

Антропонимика хусусида гап борганда кўпгина тадқиқотларда ономастика ҳақида ҳам таъриф ва тавсифлар айтилади. Бу борада тилшунос И. Мирзаевнинг ономастикага берган кенг ва атрофлича таърифи эътиборга лойиқ: “Ономастика – миллий қадриятларни аниқ далиллар асосида ўрганувчи, ота-боболар ўтмиши, миллий ва диний қарашлари, биз яшаб турган макон ва замон ҳақидаги чуқур тасаввур берувчи фан, ўзликни англаш қуроли бўлган ўта мураккаб ва кўп тармоқли ҳодиса”⁹ дир. Олимнинг таъкидлашича, бу ономастик ва антропонимик бирликлар ўзида бой маълумотларни сақловчи, халқнинг миллий руҳи, тарихи, маданияти, урф-одатлари ҳамда адабиёти билан дахлдор жиҳатларни намоён этадиган бирликлардир.

В.Н. Никонов таъкидлаганидек: “Бир-биридан ажралмас, амалий ва назарий вазифаларнинг мавжудлиги билан антропонимика бахтлидир”¹⁰.

Тарихий антропонимиканинг амалий ва назарий вазифаларининг мавжудлик ҳолатининг ўзиёқ, унга қизиқиш ва уни ўрганишнинг қадимий тарихга эгалигини кўрсатади. Минг йиллар давомида унга бағишлаб жуда кўплаб асарлар ёзилди. Натижада антропонимларни ўрганувчи номшуносликнинг алоҳида бир соҳаси антропонимика – киши атоқли отлари, яъни антропонимларнинг пайдо бўлиши, ривож ва вазифавий хусусиятларини ўрганувчи алоҳида бўлими пайдо бўлди.

⁹ Мирзаев И. Ономастика тадқиқига доир айрим мулоҳазалар // Ономастика. Илмий мақолалар тўплами. 1-чиқиши. – Самарқанд, 2013. – Б. 7.

¹⁰ Никонов В.Н. Имя и общества. – М.: Наука, 1974. – С. 259.

XX асрнинг америкалик рухшуноси Дейл Карнеги айтганидек: инсон номи ўзи учун ҳар қандай тилда энг лаззатли янгроччи ва муҳим оҳангдир ¹¹. Одиссейнинг 8 ҳикоятида Ҳомер куйидагича ёзади: Тирик инсонлар орасида сира номсизлари бўлмайдди, дунёга келган дақиқасидаёқ ҳар ким хоҳ у машҳур бўлсин, хоҳ у камтарин бир инсон, ота-онасидан энг ёқимли инъом ўрнида ўз исмини қабул қилади ¹². Бу фикрлар шундан гувоҳлик берадики, антропонимларга бўлган қизиқиш ва эътибор ҳар қандай даврда кучли бўлган.

Ономастикага бағишланган барча тадқиқотларда, – деб ёзади Э. Бегматов, *антропонимлар* ҳақида ҳам сўз боради. Антропоним – асли грекча сўз бўлиб, *антро* – одам + *оним*, яъни кишиларга берилган атоқли отлардир. Ўзбек тилида бу термин, яъни антропоним ўрнида исм, ном, от, киши исми, одам отлари, киши номлари, шахс номлари каби кўплаб терминлар қўлланилади. Антропоним ҳам ономастиканинг худди топоним ёки зооним каби лисоний бирлиги бўлиб, у ўз ичига аниқ birlikларни олади. Масалан, Н.В.Подольская антропоним термини ҳақида фикр юритар экан, унинг таркибига *исм, ота исм, фамилия, лақаб, тахаллус, криптоним (лақаб, исм, ном), андроним, гинеконим, патроним* киришини қайд қилган.

Антропонимика “Лингвистик қомусий луғат”да куйидагича изоҳланган: антропонимика (юнонча *anthropos* – одам ва *онима* – исм) – ономастиканинг бир соҳаси. *Антропоним* – одамларнинг шахсий исмлари, отасининг исмлари (отанинг исмлари ёки бошқа исмлар), фамилиялар, умуман исмлар, тахаллуслар, лақаблар (индивидуал ёки гуруҳ), *криптонимлар* (яширин исмлар). Шунингдек, адабий асарларнинг антропонимлари, фольклор, афсона ва эртакларда қаҳрамонлар номларини ўрганади. Антропонимика кишиларнинг шахсий исмларни, шунингдек, битта исмнинг турли шакллари ажратади: адабий ва диалектал, расмий ва норасмий. Ҳар бир даврдаги ҳар бир этник гуруҳ ўз антропонимикасига – шахсий исмлар регистрига эга ¹³.

Антропонимларнинг жамланмаси умумий тарзда *антропонимия* деб аталади. *Антропоним*, хусусан, шахсий исм бошқа кўплаб тўғри номлардан (онимлардан) объектни индивидуализация қилиш хусусияти билан фарқ қилади: номинация (шахс)нинг ҳар бир объекти ўз номига эга. Исмлар регистри чекланган. Шахсий исмлар такрорланади, бу эса уларни кўшимча исмлар беришга мажбур қилади. Бирор тилдаги антропонимлар мажмуи *антропонимия* (худди топонимия, зоонимия каби) деб юритилади. Масалан, *ўзбек антропонимияси, қozoқ антропонимияси, татар антропонимияси, озарбойжон антропонимияси* каби. Антропонимларни тадқиқ қилувчи соҳа *антропонимика* деб номланади ва ономастиканинг бу бўлими антропонимларнинг лисоний ва нолисоний хусусиятларини тадқиқ қилади. Антропонимика мутахассиси *антропонимист* (ўзбекча исмшунос) деб юритилади. Юқорида ономастикон тушунчасини келтирганимиздек, бирор

¹¹ Дейл Карнеги. *Энг сара асарлари* (рус тилидан таржимаси). – Тошкент: Боок Медиа нашр, 2020. – Б.107.

¹² *Азбука – христианства*. Сост. Удовенко А. – М.: Наука, 1997. – С.88.

¹³ *Лингвистический энциклопедический словарь*. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.36.

тилдаги антропонимларнинг йиғиндиси, мавжуд *антроконни* ташкил қилади¹⁴.

Антропонимиканинг асосан икки тури мавжуд. 1. *Назарий антропонимика ва амалий антропонимика*. Назарий антропонимиканинг предмети антропонимларнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш қонуниятлари, уларнинг тузилиши, антропонимик тизим, антропонимлар моделлари, маълум бир этник гуруҳ антропонимиясидаги тарихий қатламлар, антропонимияда тилларнинг ўзаро таъсири, универсал нарсалар. Назарий антропонимика бошқа ономастика бўлимлари сингари тадқиқот усулларидадан фойдаланади (одамларни номлашнинг махсус шартлари, мотивлари ва ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда – ижтимоий шароит, урф-одатлар, диннинг таъсирини ва бошқаларни ҳисобга олган ҳолда).

Амалий антропонимика эса антропонимларни амалий жиҳатдан ўрганади. Амалий антропонимика, асосан, ҳар бир халқда антропонимик луғатлар яратиш, тўғри исм қўйиш одатлари, тартиботларини тарғиб қилиш ва амалда қўллаш, ҳар бир халқ ўзининг тил қонун-қоидалари асосида антропонимларнинг имлоси, ёзилишини тартибга солиш масалалари билан шуғулланади.

Тарихий антропонимия тарихий атоқли отлар мажмуи, *тарихий антропонимлар* эса ўтмишдаги киши исмларидар. Шундай экан тарихий ономастика ва тарихий антропонимика, тарихий антропонимия, тарихий антропонимларнинг ўрганиш ва текшириш объекти ва уларнинг таркибий қисмлари ва маънолари, фарқли белги хусусиятларини белгилаш ғоятда муҳим аҳамиятга эга.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Темурнома” асаридаги антропонимик бирликларнинг таснифи ва лексик-семантик хусусиятлари**” деб номланган бўлиб, унда “Темурнома”да антропонимларнинг таснифи, лексик-семантик хусусиятлари, таҳаллус ва лақабларнинг лисоний хусусиятлари келтирилган.

Темурийлар даври тарихига бағишланган “Темурнома” асаридаги антропонимларнинг тил луғат тизимидаги ўрни, уларнинг таснифи, лексик-семантик хусусиятларини тил илми нуқтаи назаридан ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Тарихий-бадий матнда ҳар қандай бирлик аҳамиятли, уларнинг барчаси ҳам объектив мазмун, ҳам бадий мазмуннинг ифодаланишида у ёки бу тарзда иштирок этади. Бу ўринда антропонимлар доирасида ўрганилувчи исмларнинг тарихий асар матнидаги ўрни ва юзага чиқадиган маъноси билан боғлиқ масалага бир қадар тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Исмларнинг асосий лисоний-коммуникатив вазифаси ҳар бир шахсни яккалаб аташ орқали уни бошқа шахслардан фарқлаш, ажратишга хизмат қилишдан иборат. Эътибор бериб қаралса, ҳеч бир исм шунчаки танланиб болага қўйилмайди. Ҳар қандай исм берилиши замирида ота-оналарнинг бирор мақсад, орзу-умидлари, фарзандининг соғлиги, келажаги, истиқболини

¹⁴ Бегматов Э.А. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б. 11.

кўзлаган эзгу ниятлар ётади. Мана шу ниятлар болага исм танлаш ва бериш учун асос (мотив) вазифасини ўтайди¹⁵.

Дарҳақиқат, “Темурнома” асаридаги антропонимик бирликлар темурийлар даври тилида сўзлашган халқнинг миллий ўзлиги, тарихи, маданияти, урф-одатлари билан дахлдор жиҳатларни намоён этувчи бирликлар ҳисобланади.

“Темурнома” асаридаги антропонимик бирликларнинг қайси сулолага мансублигига кўра қуйидагича тасниф қилинди:

1. Темурийларнинг исмлари.
2. Мўғул ва турли ҳукмдорларнинг исмлари.
3. Амир Темур амирлари ва сафдошларининг исмлари.
4. Пайғамбарларнинг исмлари.
5. Фаришталар номлари.
6. Ижодкорлар ва диний уламоларнинг исмлари.
7. Хотин-қизлар исмлари.

Бугунги мустақиллик даври ўзбек тилшунослигида темурийлар даври антропонимлари, хусусан, темурийлар сулоласи, Амир Темур ва унинг авлоду аждодлари, даврдошлари исмларининг мажмуаси, исм қўйиш одатлари, бундай исмларнинг маънолари, лексик-семантик хусусиятлари, номланиш тамойилларини лингвистик жиҳатдан тадқиқ этиш, ўша давр тили, тарихи, маданияти, маънавияти тўғрисида қимматли маълумотлар бериши шубҳасиз. Масалан:

Темурийлар исмлари:

Амир Темур ибн Тўрағай [а. + ўз.] – амир – ҳоким, ҳукмрон, йўл-бошчи; темир – темирдек мустаҳкам, маҳкам, яъни бало-қазоларга бардошли, умри узоқ бола. Ибн Тўрағай – Тўрағайнинг ўғли демак.

Темир лексемаси туркий ёдгорликларда қадимдан “металл” маъносида қўлланилган (ДЛТ-1, 342). Айни вақтда у “мустаҳкам”, “қаттиқ” маъноларини англатган. Болага исм танлаётганида “темир”нинг иккинчи маъноси ҳисобга олинган.

Н. Ҳусановнинг аниқлашича, Темур мўғул тилида ҳам XIII асрдаёқ исм сифатида қўлланилган (ТУТ- 210). Туркий ёдгорликларда эса Темур исм сифатида XIV асрдан бошлаб учрайди. Туркий ёдгорликларнинг кўпчилигида Темурбек тарзида учрашига яна бир сабаб “бек” туркийча эканлигидир.

Қуйида темир лексемаси ва соҳибқирон исмлари қайд этилган манбаларга мурожаат қилайлик:

1. Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома” асарида **Амир Темур**: Жаҳонгушой ҳазрат Амир Темурнинг муборак тарихи бошланиши, **соҳибқирон Амир Темур Кўрагон**: Бу даъвонинг шоҳиди ва бу маънонинг нишони адолатли, энг қимматли улуғ амир, яъни даргоҳи илоҳийга мансуб бандаларнинг сараси ва меҳрибон Аллоҳнинг (ердаги) сояси, давлат эгаси, дину дунё кутби,

---

¹⁵ Бегматов Э. Исмларнинг сирли олами. – Тошкент: Фан, 2014. – Б. 3.

соҳибқирон Амир Темур Кўрагоннинг вужуди шарифларидир. *Амир соҳибқирон*: Қорачор нўён Амир соҳибқироннинг улуғвор бобоси эди ¹⁶.

2. Абдураззоқ Самарқандийнинг “Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн” асарида муаллифнинг ёзишича: *“Ҳазрат Соҳибқирон”* ва *Амир Темур* тарзида қўлланган: “Воқеалар ҳикоятини ёзиб маълум қилиш асносида шахзодалар, яъни ҳазрат (*Амир Темур*) соҳибқироннинг жаҳондор фарзандлари шуҳратли исмларини зикр қилишга эҳтиёж тушиб туради, агар шунда шакардек ширин рақам қаламнинг тили ҳар гал ҳам исм-лақабларнинг лаззат эшигини очиш билан камёб бўла берса, бу ҳар қалай, гапнинг узайиб кетишини тақазо этади. Шунинг учун гавҳарсифат безак берувчи қалам билан қарор қилиндики, у улуғ амир, яъни жаҳонгирлик таянчиғи *Темур* номини таъбир қилинмоқчи бўлган ўринда, чунончи, дафтар биринчи жилдида акс эттирилгани каби, *“Ҳазрат Соҳибқирон”* келтирганмиз” ¹⁷.

3. Салоҳиддин Тошкандийнинг “Амир Темур Кўрагон жангномаси” асарида соҳибқироннинг исми *Амир Темур Кўрагон, Амир Темур, Темур* тарзида қўлланган: “Амир Соҳибқирони Искандари соний беклар беги, хонларнинг хони, султони рубъи маскун хону ҳоқон ибнаи, яъни исми обо ва аجدодлари Амир Темур ибн Тўрағай баҳодур. Салоҳиддин Тошкандий “Темурнома”да соҳибқирон тилидан унинг исми талқинида қуйидаги мисраларда келтиради:

*Фалак манга қўймиш ушбу қаттиғ от,
Амири Темурдир, темурдир қанот.
Яратган қулиман, Расул, онам,
Бўлуб уммат анга алайҳис салом*¹⁸.

4. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асарида буюк соҳибқироннинг исми Темурбек тарзида бир неча бор қайд қилинган ¹⁹ 43-саҳифада *Темурбекдан бурун Темурбекдек* улуғ подшоҳ Самарқандни пойтахт қилгон эмастур, деб ёзган.

Юқоридаги келтирилган маълумотлардан маълум бўладики, XIV-XIX аср манбаларида соҳибқироннинг исми асосан уч хил тарзда такрор-такрор қўлланилган: *Темур, Темурбек, Амир Темур*, Салоҳиддин Тошкандийнинг “Темурнома”сида *Амир Темур* шаклида битилган. *Темурбек, Темур* лексемаси асарда исм сифатида учрамайди. Соҳибқирон исмининг уч хил тарзда қайд қилиниши нолисоний омиллар билан боғлиқ. Лисоний омил шуки, Темур лексемаси-бирламчи, исм учун асос бўлган. *Бек, амир* лексемаси Темур

¹⁶ Низомиддин Шомий. Зафарнома. Форс тилидан Ю.Ҳакимжонов таржимаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 20, 21, 25..

¹⁷ Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн. 2-жилд, иккинчи ва учинчи қисмлар. 1429-1470 йиллар воқеалари. Форс тилидан А.Ўринбоев таржимаси. – Тошкент: Фан, 1969. – Б. 57.

¹⁸ Салоҳиддин Тошкандий. Темурнома (Амир Темур Кўрагон жангномаси). Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, луғат муаллифи П.Равшанов. – Тошкент: “Чўлпон”, 1990. –Б 35, 102.

¹⁹ Заҳириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома”. – Тошкент: Ёзувчи, 1995. – Б. 9, 12, 34, 36, 43, 44, 47, 87, 111, 130, 146, 147, 151, 178, 205.

исмига турли ижтимоий, сиёсий, маърифий, руҳий, этнологик омиллар тақозоси сифатида қўшилган.

Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо Амир Темурнинг тўнғич ўғли. Жаҳонгир асли форсча исм бўлиб, “оламни фатҳ этувчи, музаффар” маъносини англатади. Исм таркибидаги Мирзо қисми эса амирнинг ўғли, аслзодаларга мансубликни билдиради.

Мўғул ва турли ҳукмдорларнинг исмлари:

Абдулазизхон [а.+ўз.] – иззат ва эъзоз соҳибининг, яъни Аллоҳнинг кули; хон – подшоҳ, ҳукмдор, ҳоким, яъни улғайиб улуғ мартабалар соҳиби, элбоши. Убайдуллахоннинг ўғли (СТТ– 37).

Амир Темур амирлари ва сафдошларининг номлари:

Абу Муслим қассоб[а.] – ислом динига бўйсунган, мусулмон; художўй. Амир Темурнинг тенгқурларидан бири бўлган – (СТТ– 199-200).

Ижодкорлар ва диний уламоларнинг исмлари:

Абдулрахмон Ўтрўт [а.+ўз.] – ўта меҳрибон ва меҳрлининг кули, яъни аллоҳнинг кули. Мулла бўлган (СТТ– 260).

Абу Лайс Шайх [а.] – арслон, шер: кучли, қудратли. Ўз даврининг таниқли шайхи (СТТ– 170).

Хотин-қизлар исмлари:

Дилшод хотун [ўз.+ф.] – қувноқ, бахтиёр, шодон ёки кўнглимизнинг қувончи бўлган фарзанд. Амир Ҳусайннинг хотини. 1370 йилда Амир Ҳусайн қатлидан кейин Амир Темур кўрсатмасига биноан Зиндачашмга никоҳлаб берилади (СТТ– 50).

Қисқаси, Темурий шаҳзодалар исми семантикасида шу маълум бўлдики, улар исми таркибида, албатта, аслзода, хон авлоди эканликларини ифодаловчи антропонимик индикаторлар мавжуд.

Ўзбек тили тарихий антропонимиясининг таркибий қисмларидан бирини лақаблар ташкил қилади. Тил тарихидан маълумки, тилимиздаги айрим белги-хусусият билдирувчи сўзлар инсонларнинг маълум бир хатти-ҳаракати, характерига нисбатан қўлланади ва бундай сўзлар бора-бора лақаб мақомига ўтади. Халқ тилида кишиларга лақаб қўйиш кенг тарқалган.

Тилшуносликда тадқиқотчиларнинг лақаблар юзасидан билдирган турли фикрларини кузатиш мумкин. Жумладан, М.Н. Чобанов лақабга шундай таъриф беради: Лақаб – бу норасмий кўшимча ном бўлиб, жамиятда бир кишини иккинчисидан фарқлашга хизмат қилади²⁰.

Э. Бегматов лақабга турли муаллифлар берган изоҳларни умумлаштириб, лақабни таърифлашда қуйидаги саккизта хусусиятларни ҳисобга олинишини таъкидлайди: 1. Лақаб ҳам шахс номидир, у кишининг исмига тиркалади. 2. Лақаб шахсга қўйиладиган кўшимча номдир. 3. Лақаб тахаллус, фамилия, титул маъноларини ҳам англатади. 4. Лақаб атоқли от. Шунинг учун ҳам антропонимия бирлиги ҳисобланади. 5. Лақаб ўз эгасининг бирор жисмоний фазилати ёки нуқси, ақлий истеъдоди ва касби, одамлар орасида ўзини

²⁰ Чобанов М.Н. Основы азербайджанской антропонимики: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Баку, 1992. – С.28.

тутиши, бирор ижобий ёки ғайритабий ҳаракатига ишора қилади. 6. Лақаб исм каби қадимийдир. 7. Лақаб шахсга ҳазил-мутойиба қилиб берилган номдир. 8. Лақаб шахснинг норасмий номидир. У кўпроқ халқ тилида, лаҳжа ва шеваларда яшайди. Кўпгина лақабларнинг мотиватив асоси кўпроқ тор доирада маълум бўлади. Лақаб фамилия ва ота исм удум бўлгунга қадар улар вазифасини бажарган²¹.

Лақаблар функционал хусусиятига кўра антропонимга яқин туради ва кўп ҳолда улар билан бирга қўлланилади. Лақаблар ҳозирги даврдагидек фамилия ва отаисмлар удум бўлмаган даврларда ўша номлар ўрнини босган. Бир хил исмли шахсларни ўзаро фарқлашда лақаблар, айниқса, қўл келган. Авваллари номинатив вазифа бажарган лақаблар аста-секин услубий вазифа бажаришга ўта бошлаган.

Ўзбек тилшунослигида лақабларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари М. Рашидова томонидан махсус тадқиқ қилинган²².

Салоҳиддин Тошкандий “Темурнома”да Амир Темурнинг кўплаб кишиларга лақаб қўйганлигини келтиради. Амир Темур қўйган лақаблардан ташқари асарда бошқа лақаблар ҳам учрайди. Масалан:

Девонажон Жонбозлиқ. Сеистонлик бўлиб, асли исми Девонажон бўлган. Амир Темур унга *Жонбозлиқ* лақабини берган. Амир Темур уни миршаб боши лавозимигача кўтарган. *Бир кеча ётуб тушум ора кўрдум бир зотни, расул алайҳис салом хизматларида турур, шул жиҳатдин Амирға жонбозлиқ қилдим, Оллога ҳамд, ул зот сизни ўзингиз, эмди ўнгулда кўрдум деди. Андин сўнг ул қаландарга “Жонбозлиқ” лақабин қўйдилар. Ул кеча Амир Соҳибқирон қўргони ичра сипоҳлар билан кириб, тахт узра қарор олдилар. Ул қаландар ҳар ишга етуқ кўб усто киши эрди, они ўз қаламравига миршаб боши қилди* (СТТ– 180).

Маълумки, тил ва адабиёт олами анча мураккаб ранг-баранг олам. Ана шу олам ичида тахаллуслар деган масала ҳам бор. Тахаллус араб тилига тегишли калима. Бу сўз адабиётшунослик илми атамаларидан бири саналади. Тахаллус бадий, тарихий, диний, фалсафий ёки бошқа тур асарлар яратувчи шахслар фаолияти билан боғлиқ.

Тахаллус анча қадимий анъанага эга. Узоқ ўтмишда ҳам ижодкорлар тахаллус танлашган. Тахаллус танлашда турли мақсадларни кўзда тутишган. Ўзига яхши, маъноси ҳаммага маъкул сўзларни танлаб, шу сўз замиридаги мазмунни, маънони оқлаш учун интиланлар.

Тил тарихида тахаллус маъноси *лақаб* сўзи билан ҳам ифодаланган. *Лақаб* – [а. لُقَب – иккинчи ном; лақаб; тахаллус] 1. Бирор хусусиятига кўра кишига ҳазил қилиб ёки масхаралаб берилган қўшимча ном, шунингдек, маълум мақсадда ўзгартириб олинган ном. 2. *эск. айн.* тахаллус. 3. *эск. айн.* фамилия. 4. Ҳайвонларга қўйилган ном²³.

²¹Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент, 2013. – Б. 51-52.

²² Рашидова М. Ўзбек тилидаги лақабларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари. – Тошкент: Иқтисод-молия, 2008. – Б.120.

²³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 492.

Тахаллус сўзи асли ўзбек тилига араб тилидан ўзлашган бўлиб, “ўзини ўзи қутқариш, озод қилиш, халос бўлиш” маъноларини билдиради, ономастикада антропонимик бирликни ифодаловчи термин сифатида қўлланади.

“Темурнома”даги тахаллусларнинг грамматик тузилиши, ясалишида умумийлик мавжуд. Умумийлик шундаки, туғилган ёки яшаган шахри номига -ий қўшимчасини қўшиб нисбат ясашган ва уни тахаллус вазифасида қўллашган. “Темурнома”даги мисолларга мурожаат қиламиз.

Хожа Ҳофиз Шерозий. Амир Темур даврдошларидан бири. *Яна аҳли фузалодин Фулом Жўржоний Алламои Тафтазоний ва мулло Котибий ва хожам Баҳовуддин ва Хожа Ҳофиз Шерозий ва неча валилар зикр айтиб ва хатми Каломуллога машгул эрдилар. Барча Амир Соҳибқирон давлат ва нусратин тангри иззи жалдин тилар эрдилар* (СТТ– 269).

Тахаллуслар тиллар ва халқлар ҳамкорлигини кўрсатувчи лисоний далилдир. Ўзбек халқини форс-тожик ва араблар билан ҳамкорлиги тахаллусларда ҳам акс этган. “Темурнома” матнидаги тахаллусларда арабий сўзлар, форсча сўзлар ва қўшимчалар кўпроқ учрайди. Шоирларнинг аксарияти тахаллус билан ижод қилишган ва тахаллус билан машҳур бўлишган.

Диссертациянинг учинчи боби “Темурнома” асаридаги антропонимларнинг тарихий-этимологик қатламлари” деб номланади. Ушбу боб “Тарихий луғавий қатлам тушунчаси хусусида”, “Темурнома”да туркий антропонимлар қатлами”, “Темурнома”да форс-тожикча антропонимлар қатлами”, “Темурнома”да арабча антропонимлар қатлами” каби бўлимлар орқали очиб берилган.

Ўзбек тили тарихий антропонимиясини тарихий луғавий қатламларга ажратиш бу тил луғат таркибини бойитган антропоним, тахаллус, лақаблар тарихини билиб олишда, ўзбек тилининг ўтмишда қандай тиллар таъсирида бўлганини аниқлашда муҳим роль ўйнайди. Антропонимларни тарихий-луғавий қатламларга ажратиш антропонимияни система сифатида ўрганишнинг муҳим усуллари билан бирдир.

Ўзбек тили тарихий антропонимияси тизимида учта антропонимик қатлам юзага келган: 1. Туркий антропонимлар қатлами. 2. Форс – тожикча антропонимлар қатлами. 3. Арабча антропонимлар қатлами.

Туркий антропонимлар ҳақида сўз юритганда, тадқиқотчи Ғ. Сатторовнинг ўзбек исмларининг туркий қатламига бағишланган тадқиқоти эътиборга молик. Ғ. Сатторов “Ўзбек исмларининг туркий қатлами²⁴” номли тадқиқотида туркий исмлар тўғрисида тўхталиб, номшунос Э. Бегматовнинг куйидаги фикрларини келтиради: биринчидан, туркий исмлар туркий тилларда атоқли отлар, антропоним тизимининг қадимий қатламини ташкил қилади. Туркий исмларнинг қадимийлигини икки маънода тушуниш мумкин. Биринчидан, номлар туркий тил лексикасининг қадимий қатламига мансуб бўлган лексемалардан ясаладиган бўлди. Бу сўзлар ўзбек тили лексикасининг илк,

²⁴ Сатторов Ғ. Ўзбек исмларининг туркий қатлами: Филол.фан.канд. .... дисс. – Тошкент, 1990. – Б. 24.

қадимий қатламга мансубдир²⁵. Олим бу ўринда исмларнинг қадимийлигини бу номлар учун асос бўлган сўзларнинг энг кўҳна эканлиги белгилашини алоҳида таъкидлайди.

Иккинчидан исмларнинг қадимий эканлигини номларнинг тилда, антропонимик тизимида қачон юзага келганлиги белгилайди. Ҳозирги ўзбек тилида қўлланишда бўлган кўпгина исмлар аслида бу тилда эски даврлардан мавжуд бўлган исмлардир. Антропонимик тизимда қадимий номлар, исмлар захирасига архисистемалилик хусусиятини беради, антропонимик захиранинг тарихий ва анъанавийлигини белгилайди.

Ўзбек тили антропонимиясининг асл туркий қатламини генетик жиҳатдан туркий бўлган лексемалар ва туркий сўзлардан қўшилиб ясалган антропонимлар ташкил қилади.

Темурий антропонимларнинг туркий қатлами туркий тиллар антропонимияси тизимининг қадимий қатламини ташкил қилади. Эркак ва аёллар исмларининг туркий қатлами қадимдан мавжуд сўзлардан ҳосил бўлган. Темурийзода эркакларга исм танлашда исмнинг қуйидаги маънолари эътиборга олинган. Бузанжир Мирзо – бўйига етсин, ўсиб улғайсин. Бойқаро Мирзо – кучли, қудратли ва давлатли бўлсин. Қорачар Мирзо – қорамағиз ёки қора сочли бола. Бойсунгур Мирзо – бадавлат, шунқордек жасур, зийрак бола. Темурийлар даврида уларга исм қўйиш одатларида, асосан, жасурликка, мардликка, ақл-заковатга эътибор қаратишган.

Темурийзода маликаларга алоҳида хурмат ва эътибор билан исм танлашган. Қутлуғ бегим, Севин бека, Севинч Қутлуғ оғо бегим, Ойбегим, Қутлуғ Султон бегим, Қутлуғ Нигор хоним каби. Темурийзода маликаларнинг исмларида Темурийлар урф-одатлари, орзу-истаклари, ўй-хаёллари жо бўлган.

Темурийлар давридаги ўзбек тили билан тожик тили орасидаги тарихий алоқалар, бунинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий омиллари, бу тилларнинг ўзаро таъсири туфайли юзага келган лисоний ва социолингвистик жараён билан чамбарчас боғлиқдир. Форс-тожикча исмларнинг ўзбек тилига ўзлашишида форс тилида ёзилган тарихий обидалар тили, ўзбек-тожик халқларининг қўшничилик муносабатлари, маданий-маънавий, тарихий-этнографик удумларнинг муштарак ва ўхшашлиги, бу икки халқ орасида куда-андачилик ва оилавий муносабатлар асосий омил бўлган. Форс-тожикча исмлар ўзбек антропонимлар тизимида шу даражада ўзлашиб, сингиб кетганки, ўзбек аҳолиси уни ўз мулки, ўз тили маҳсулидек ҳис қилади. Бу тур номлар кўп асрлар давомида халқларнинг бир-бирига алоқаси ва ҳамкорлиги қўлланиши туфайли юз берган. Темурийлар даврида ҳам форс-тожикча ўзлашмалар шу тарзда амалга оширилган.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, “Темурнома” асарида қўлланган Амир Темур даврдошларининг форс-тожикча қатлами ҳар иккала жинс вакилларида ҳам кузатилади. “Темурнома”да темурий маликаларнинг туркий қатламга оид Тегина бегим, Ўлжой Туркон, Севинч бека... каби антропонимларга қараганда, яъни аёллар исмлари орасида [форс-тожикча+ўзбекча], [арабча+форс-

²⁵ Бегматов Э.А. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б.90.

тожикча+ўзбекча] шаклларда исмлар кўпроқ учрайди: *Сарой Мулк Хоним*, *Шод Мулк бегим*, *Шаҳрибону бегим*, *Поянда Султон бегим*, *Феруза бегим*, *Хонзода бегим* ва бошқалар. Асарда аёллар исмлари бевосита Амир Темурнинг оилавий ҳаёти билан боғлиқ ҳолатларда тилга олинади.

Эркаклар исмлари орасида учрайдиган форс-тожикча исмларнинг аксарият қисми қўшма исм бўлиб, [форс-тожикча + арабча] ёки [арабча + форс-тожикча] кўринишда. “Темурнома”да эркаклар исмларининг форс-тожикча қатлами қуйидагича:

Амир Ёдгоршоҳ [арабча+форс-тожикча] – ул вақт додхоҳ Амир Ёдгор-шоҳ орлот эрди (СТТ-73).

Форс-тожикча ўзлашма исмларнинг катта қисми чакқонлик, мардлик, довюраклик, куч-қудратлилик каби тушунчаларни англатади: *Фаридун Мирзо* (қудратли), *Жаҳонгир Мирзо* (ғолиб, мард), *Комрон Мирзо* (куч-қудратли). Баъзи исмларнинг танланиш мотивини боланинг тарбияли, меҳрибон, адолатпарвар, дилкаш бўлиб етишини иташ, орзу қилиш ташкил қилади: *Меҳрлик бегим* (меҳрибон, ғамхўр), *Меҳрбону* (дилкаш). Фарзандини Аллоҳдан илтижолар билан сўраб олинган совға ёки улуғ авлиёларнинг эҳсони, раҳм-у шавқати деб ишонишган ва бу тасаввурлар исм учун асос қилиб олинган: *Пир Муҳаммад Мирзо* (тилаб олинган бола), *Пир Али Мирзо* (Али ато қолган бола), *Умид хоним* (орзу қилинган, қутилган қиз). Кишилар ўз фарзандларининг келажак ҳаёти нурли, бахтли, чиройли бўлишини истаб қўйилган номлар: *Феруза бегим* (толеи баланд), *Фаррух Мирзо* (иқболли бола), *Меҳр Нигор хоним* (куёшдек нурли), *Давлат Бахт Саодат* (давлатли, бахтли бола).

“Темурнома”да қўлланган диний антропонимларнинг тарихий луғавий қатлами таҳлили бу имкониятлар кўламининг кенг эканлигини кўрсатади. Масалан, асарда пайғамбарлар, фаришталар, валийлар, анбиё-ю авлиёлар, саҳобаларнинг номлари насрий ва назмий матнларда фаол қўлланган. Бу Салоҳиддин Тошкандийнинг диний илмлар бобида етуқлигини яққол кўрсатиб туради. Асардаги араб тилида қўлланган антропонимлар қуйидагича:

Шайх Шамс Кулол [арабча+арабча+арабча] – амир Темурнинг маслаҳатгўйи, раҳнамоси: *Шайх Шамс Кулол зоҳир бўлдилар*. *Ҳар подшоҳгарижол ул зойиб бирлари тарбиячи бўлуб*, *Амир Темурга Шайх Шамс Кулол мураббий бўлдилар* (СТТ-58).

“Темурнома”да антропонимларнинг арабча қатламининг катта қисми эркаклар исмлари дир: *Муҳаммад Султон Мирзо*, *Сайд Ваққос Мирзо*, *Халил Султон Мирзо*, *Муҳаммад Умар Мирзо* ва бошқалар.

Баъзи темурий маликалар исмлари исломда муқаддас, хосиятли ҳисобланган кунлар, ойлар номидан ясалган: *Ражаб Султон бегим* (муқаддас ой номи), *Робия Султон бегим* (эскича ой ҳисобининг 4-ойида туғилган қиз). Темурийзода маликалар номлари орасида инсон учун муҳим бўлган ҳислатлар ифодаланган исмлар ҳам мавжуд: *Маъсума Султон бегим* (покиза, бокира), *Муҳтарама бегим* (ҳурматли, эъзозли). Арабча ўзлашма исмларининг бир қисми болани улғайиб қадрдон, садоқатли дўст, эш бўлиб юришини истаб

кўйилган тушунчаларни англатади: Муҳиб Султон бегим (дўст, йўлдош), Ҳабиба Султон бегим (қадрли, суюкли дўст).

Хусусан, Амир Темур ва темурийларнинг ҳаёти ва фаолияти ёритилган асарларда антропонимларнинг жуда катта қисмини, яъни олтмиш фоиздан ошиғини арабча номлар ташкил қилади.

ХУЛОСА

1. Тарихий манбаларда зухурланиб қолган тарихий антропонимик бирликлар ўз генезисига кўра тилнинг энг қадимий, яшовчан ҳамда турғун қатламларидан биридир. Улар ҳар бир халқнинг миллат сифатидаги ўзига хослигини, айти пайтда ўша халқнинг тарихий ва лисоний, маданий ва маърифий бойлигини кўрсатувчи, аждодлардан – авлодларга қолдириладиган маънавий меросдир.

2. “Темурнома” асаридаги антропонимик бирликларни ўрганишга бағишланган тадқиқотнинг яратилиши ўзбек тилининг бойлиги ҳисобланган темурийлар давридаги исмлар, ота исмлар, лақаб ва тахаллуслар ҳақида кенгроқ маълумотлар беради. Асардаги антропонимлар тарихий асар матнида нафақат номинатив вазифа бажариши, балки эстетик-поэтик, тарбиявий-ахлоқий вазифалар бажариши аниқланди.

3. Рус тилшунослигида тарихий манбалар ва бадиий асарларда муҳрланиб қолган ономастик ва антропонимик бирликларнинг лингвистик хусусиятлари, реал ва тўқима номларнинг тарихий асар мазмунидаги ўрни ва тил хусусиятлари атрофлича ўрганилганлиги алоҳида қайд этилди.

4. Ўзбек ономастикасининг таркибий қисмларидан бирини тарихий антропонимика, тарихий антропонимиканинг ўрганиш объектини эса тарихий антропонимия ташкил қилади. Антропонимия ҳам халқимиз яратган қадимий номларнинг мажмуидир. Кўпгина тарихий манбалар, лингвистик тадқиқот ва луғатлар таҳлили асосида тарихий ономастика, тарихий антропонимика, тарихий антропонимия, тарихий антропоним тушунчалари, уларнинг англатган маънолари, фарқли белги – хусусиятлари ўрганиб чиқилди ва бу терминларнинг қўлланишига доир аниқ ва лўнда таърифлар беришга ҳаракат қилинди.

5. “Темурнома”даги антропонимларни таснифи ва лексик-семантик жиҳатдан ўрганиш тил тарихи ва халқ тарихини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади. Асардаги антропонимлар ўзининг қайси сулолага мансублик хусусиятларига кўра етти гуруҳга ажратилиб тасниф қилинди. Уларнинг сулолавий хусусиятларига кўра таснифи ўша давр ижтимоий-сиёсий, маърифий-маънавий, диний-исломий ҳаёти билан боғлиқ номлар эканлигини кўрсатди.

6. Амир Темур исмидаги “темир” лексемасининг кўчма маъноси асосида яратилган Темур исмидаги товуш ўзгариши (и–у) услубий маъно, вазифа туфайли юз берганлиги, Темир исмига нисбатан Темур исмида жарангдорлик, кўтаринкилик, дабдабаворлик юзага келганлиги ўрганиб чиқилди. Дастлаб соҳибқироннинг исми Темур шаклида бўлган. Ёшлигида **бек** лексемаси кўшилган. **Амир** лексемаси эса соҳибқироннинг 1370 йилдан сўнгги фаолияти

натижасида исмига кўшилган. Темур салтанатида амир энг олий, буюк мансаб саналган. Темур шу салтанат асосчиси бўлгани учун исмига *амир* лексемаси кўшилиб Амир Темур кўшма исми юзага келган. Исмнинг бу лисоний шаклда жорийланиши туркона, қадимий шарқона исми шарифлар анъанасига тўла мос келади.

7. Тахаллуслар тиллар ва халқлар ҳамкорлигини кўрсатувчи лисоний далилдир. Ўзбек халқини форс-тожик ва араблар билан ҳамкорлиги тахаллусларда ҳам акс этган. “Темурнома” матнидаги тахаллусларда арабий сўзлар, форсча сўзлар ва кўшимчалар кўпроқ учрайди. Шоирларнинг аксарияти тахаллус билан ижод қилишган ва тахаллус билан машҳур бўлишган.

8. Асарда қўлланган форс-тожикча исмлар қатламида: [форс-тожикча], [форс-тожикча + форс тожикча], [арабча+форс-тожикча+ўзбекча], [форс-тожикча+ўзбекча], [арабча+форс-тожикча+форс-тожикча] каби ясалишлар кўплаб учрайди. Бу ҳолат Амир Темур ва Темурийлар даврида форс-тожик тилида учрайдиган антропонимлар анчайин урф бўлганлигидан далолат беради.

9. Амир Темурнинг ислом динига эътибори юқори бўлган ва Темурийзода шахзода ҳамда маликалар исмларда бу эътибор, эътиқод ўз ифодасини топган. Хонлар ва подшоҳлар – юқори табақадаги эркак ва аёлларнинг ўзлари ва уларнинг исмлари бошқа табақа эркак ва аёлларидан фарқли жиҳатларга эга. Бундай исмларни ўша давр руҳи жамият тараққиёти, инсоннинг руҳий оламидаги ўзгаришлар белгилайди. “Темурнома”даги антропонимларни арабча қатламида ислом дини эътиқодлари, урф-одатлари ўз аксини топган. Ислом динида инсонлар исмининг маъноли ва кўркем бўлиши аҳамиятлидир.

10. “Темурнома”да зикр этилган 443 та антропонимик бирликларнинг 60 фоизини диний исмлар: пайғамбарлар номлари, пайғамбарларнинг аждод-авлодлари номлари, Муҳаммад пайғамбарнинг аждод-авлодлари, халифалар ва авлиёлар, фаришта номлари, бадий исмларга эса анъанавий ва тўқима исмлар, реал исмларга эса ижодкорлар ва диний уламоларнинг исмлари, ҳукмдорларнинг исмлари, Эрон шоҳларининг исмлари, темурийларнинг исмлари, мўғул ва турли ҳукмдорларнинг исмлари ташкил этади.

**SCIENTIFIC COUNCIL PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01
AWARDING THE SCIENTIFIC DEGREES UNDER THE
KARSHI STATE UNIVERSITY**

KARSHI STATE UNIVERSITY

MUMINOVA NILUFAR ABDURAHMONOVNA

**LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF THE TIMURID'S PERIOD
ANTHROPOLOGY**

10.00.01 – Uzbek language

**ABSTRACT OF DISSERTATION
of Doctor of philosophy (PhD) in philological sciences**

Karshi – 2021

The theme of the Doctor of philosophy degree (PhD) of historical sciences was registered at the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan by number B2019 1.PhD/Fil686.

The dissertation has been prepared in Karshi State University.

The abstract of dissertation is posted in three languages (Uzbek, Russian and English (resume)) on the website of the Scientific Council (<http://qarshidu.uz>) and on Informational-educational portal "ZiyoNET" (www.ziyo.net).

Scientific supervisor:

Jabborov Khujamurod

Doctor of philological sciences, associate professor

Official opponents:

Umurkulov Bekpulat

Doctor of philological sciences, associate professor

Kilichev Bayramali Ergashevich

Candidate of philological sciences, associate professor

Leading organization:

Fergana state university

Defence of the dissertation will be held on "___" _____ 2021, at ___ at the meeting of the Scientific Council number PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 at Karshi State University (Address: Kuchabog street, 17, 180119, Karshi city, Faculty of social sciences, Karshi State University). (Phone: (+99875) 225-34-13; fax: (+99875) 221-00-56; e-mail: kardu@mail.ru). Karshi State University, Faculty of Pedagogica, room № 301.

The dissertation can be reviewed in the informational-resource center of Karshi State University (registration number___). (Address: Kuchabog street, 17, 180119, Karshi city. Phone: (+99875) 225-34-13; fax: (+99875) 221-00-56; e-mail: kardu@mail.ru).

Abstract of dissertation is distributed on "___" _____ 2021
(Mailing report No _____ dated "___" 2021).

N.N. Shodmonov

Chairman of scientific council
on awarding the scientific degrees,
Doctor of philological sciences, professor

G.N.Tojiyeva

Scientific secretary of scientific council
on awarding the scientific degrees,
DSc in philological sciences

B.Umurkulov

Chairperson of scientific
seminar under scientific council
on awarding the scientific degrees,
Doctor of philological sciences

INTRODUCTION

(Abstract of the dissertation of Doctor of philosophy (PhD))

Relevance and necessity of the dissertation topic. Great deals of attention is paid to revealing the national and cultural, historical and modern, social and spiritual features of onomastic and anthroponomical units sealed in the pages of historical sources from an anthropocentric point of view in world linguistics. They include the solution of problems such as historical onomastic, historical anthroponomy, historical anthroponomy, historical anthroponomy, onomastic scale of the historical text, lexical layers of anthroponomy and lexical-semantic, etymological features, as well as sociological-linguistic, linguistic, linguistic reaches.

In world linguistics, the expression of the existence of humankind-person, individual, person, human-male, female and their names, the names of persons mentioned in historical sources, the communicative capabilities of anthroponomy in determining their survival in language and speech are considered as objects of research for cognitive linguistics, linguistic culture. On this occasion, based on the study of the system of historical anthroponomy, great attention paid to the development of human thinking, the scientific substantiation of the relationship of name and person in history, their reflection in language in relation to social factors.

Scientific research on general theoretical and practical issues of anthroponomy, nicknames, nicknames in Uzbek onomastic, in particular, in the anthroponomy of the Uzbek language. “Based on the requirements of today’s new stage of development of the new Uzbekistan – the period of national development, large-scale work is being done to increase the role and prestige of our native language in society.”¹ Based on these tasks, in particular, a brief study of anthroponomical materials preserved in the texts of historical written monuments, lexical-semantic analysis of anthroponomical units used in the text of “Temurnoma” is of great scientific and practical importance.

This dissertation may serve to accomplish the implementation of the tasks set out in the Presidential decrees PD-4947 of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 “On the Action Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan”, PD-5850 of October 21, 2019 “On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language”, PD-6084 of October 20, 2020 “On measures to further develop the Uzbek language and improve language policy in our country”, and Presidential Resolutions PR-2995 of May 24, 2017 “On measures to further improve the system of preservation, research and promotion of ancient written sources”, PR-4479 of October 4, 2019 “On the broad celebration of the thirtieth anniversary of the adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan on the State Language” and other regulations related to this activities.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори // “Маърифат” газетаси. – Тошкент, 2019 йил 5 октябрь. – №77.

Correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the republic The research was carried out in accordance with the priority of the development of science and technology of the republic I. “Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state, the development of an innovative economy”.

Level of study of the problem. In world linguistics, research on the system of historical anthroponomics is carried out in the following areas: to show the development of human thinking on the basis of the study of the system of historical anthroponomy; identify factors that cause similar and different features of historical anthroponomical units in a particular language from historical anthroponomy in other languages; the relationship of name and person in history, the disclosure of their linguistic perception in relation to social factors, extra linguistic factors of anthroponomical nomination, linguo cultural and typological study of anthroponomical units, as well as lingvopoetic features of anthroponymic units in artistic-historical texts.

In world linguistics², Turkic studies³, Uzbek linguistics⁴, lexical-semantic and methodological, motivational-nominative, comparative-historical, historical-etymological, lexical layers of onomastic units, in particular, historical and modern anthroponomical units have been studied and dictionaries have been compiled.

Today, there are researches on historical onomastics and anthroponymy in Uzbek linguistics by Sh. Yakubov “Onomastics of Navoi works”, historical anthroponymy, ie anthroponyms in Uzbek written literary monuments. According to E. Begmatov, N. Husanov’s doctoral dissertation and a number of articles

---

² Леонович О. В мире английских имен. – М.: Астрель: АСТ, 2002. – 223 с; Никонова В.А., Суперанская А.В. Антропонимика. – М.: «Наука», 1970. – 330 с.; Джарилгасинова Р.Ш., Крюков М.В. Системы личных имён у народов мира. Сост.. – М.: «Наука», 1989. – 386 с.; Горбаневские М.В. В мире имён и названий. – М.: «Знание», 1983. – 190 с.; Никонов В. Имя и общества. – М.: Наука, 1974. – 278 с;

³ Махфиров В. Древнетюркская ономастика. Автореф. дисс.... д-ра филол. наук. – Алма-ата, 1998. 50 с. Джанузаков Т. История казахских имен. – Алма-ата: Наука, 1971. – 215 с; Очерк казахской ономастики. – Алма-ата: Наука, 1982. – 176 с ; Досжанов Б. Древние антропонимы в казахском языке. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Астана, 2001. – 26 с; Джанузаков Т. Лично-собственные имена в казахском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Алма-Ата, 1960. – С. 19; Чобанов М.Н. Основы азербайджанской антропонимики: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Баку, 1992. – С.28; Элиев Н. Умумий антропонимика проблемлари. – Баку, 1985. Саттаров Г.Ф. Татар антропонимикасы. – Казань: КазДУ нэшрияты, 1990. – 278 с.

⁴ Бегматов Э.А.: Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1965. – 28 с.; Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 263 б.; Исmlарнинг сирли олами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – 176 б.; Ўзбек исmlари маъноси. – Тошкент: ЎЗМЭ, 1998. – 604 б.; Дадабаев Х: Общественно-политическая и социально-экономическая терминология в тюркоязычных письменных памятниках XI-XIV вв., – Ташкент: Ёзувчи, 1991. – 186 с.; Хусанов Н: XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2014. – 230 б.; Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. 230 б.; Саттаров Ғ. Ўзбек исmlарининг туркий қатлами: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1990. – 21 б.; Раҳимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 25 б.; Ёқубов Ш. Навоий асарлари ономастикаси. Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1994. – 23 б.; Худойназаров И. Антропонимларнинг тил луғат тизимидаги ўрни ва уларнинг семантик-услубий хусусиятлари: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 26 б.; Кенжаева С. Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи: Фил. фан. бўйича фалсафа доктори авторефати. – Қарши: 2019. 49 б.; Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи. – Қарши: Фан ва таълим, 2020. – 190 б.;

devoted to the study of lexical-semantic and methodological features of anthroponyms in Uzbek written literary monuments of the XV century are currently the only research on Uzbek historical anthroponomy⁵.

N. Husanov noted that although hundreds of works about Amir Temur have been created, the names of him and his descendants have not been studied enough.⁶ During the years of independence, attention also paid to the study of historical anthroponomy in the anthropocentric direction. Such researches include E. Begmatov's "Anthroponomy – the object of anthropocentric research"⁷, a number of articles by researcher D. Yuldashev and his doctoral dissertation on "Anthropocentric study of proper nouns."⁸ However, onomastic units in the sources reflecting the Timurid period, in particular, anthroponyms, nicknames, alias, have not been studied. From this point of view, the anthroponymic units used in the text of S. Tashkentdi's work "Temurnoma": anthroponyms, nicknames and nicknames require a special lexical-semantic study of the monographic plan.

Correspondence of the research with the plans of research work of the research institution where the dissertation performed. The dissertation was completed in accordance with the plan of research work of Karshi state university in the framework of "Current problems of modern Uzbek onomastic".

The aim of the research is to reveal the lexical and semantic aspects of anthroponymic units used in the work of Salohiddin Tashkendi "Temurnoma".

Research tasks:

collection, systematization, arrangement of anthroponyms, alias, nicknames used in the text of the work "Temurnoma";

interpretation of the concepts of "historical anthroponymics", "historical anthropony" and "historical anthroponym" in Uzbek onomastics;

coverage of the history of the study of historical anthroponymic units in world and Turkic studies;

interpretation of the history of the study of the problems of Uzbek historical anthroponymy;

Lexical-semantic classification of anthroponymic units used in the text "Temurnoma";

Identify the lexical layers of anthroponymic units used in the text "Temurnoma".

---

⁵ Бегматов Э.А. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б. 22

⁶ Хусанов Н. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2000. – 230 б.; Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. – 130 б.

⁷ Бегматов Э. Антропонимлар – антропоцентрик тадқиқ объекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2013, 3-сон, – Б. 35-39.

⁸ Юлдошев Д. Тарихий антропонимларнинг антропоцентрик талқини // Пm sarchashmalari, 2019. – Б.39-41; Алишер Навоий асарларидаги айрим антропонимларнинг антропоцентрик талқини // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 2019. № 5. – Б. 68-69; Антропонимлар номинация тамойилида узвийлик // Пm sarchashmalari. 2019. – № 3. – Б 43-46; Ономастик бирликлар антропоцентрик талқинида ранглар // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси, 2017. – №1. – Б. 48-51; Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи: Филол.фан...доктори (DSc) дисс.авторреф. – Тошкент, 2021. – 72 б.

The object of the research the work of Salohiddin Tashkendi “Temurnoma” and “Zafarnoma”, which are the primary sources of the Timurid period for comparison, and anthroponyms used in modern artistic and historical sources.

The subject of the research the lexical-semantic features and lexical layers of anthroponymic units used in “Temurnoma”.

Research methods The methods of comparative-historical, historical-etymological, descriptive, lexical-spiritual analysis, linguistic description, statistical analysis have been used in the dissertation.

Scientific novelty of the research:

there are 443 anthroponymic units used in the text of Temurnoma, including 423 male and 20 female names, the etymology of which is determined on the basis of linguistic and non-linguistic factors of anthroponyms used in the work;

the use of the concepts of “historical anthroponymics”, “historical anthroponymy” and “historical anthroponym” in Uzbek onomastics and new interpretations of their meanings, in addition to their linguistic features proved on the basis of collected anthroponyms;

the division of anthroponymy into seven categories according to which dynasty they belong to, the naming originated from the traditions of that period, the naming of children during this period was determined on the basis of anthroponymic units used in sources reflecting the Timurid period;

the fact that alias are a linguistic proof of the cooperation of languages and peoples, as well as the Uzbek people's cooperation with Persian-Tajik and Arabs, is reflected in the factual material used in the play.

The practical results of the study are as follows:

anthroponymic units used in the sources of the Timurid period and the place and linguistic status of the work “Temurnoma” in their study;

the meanings of human names in the work were determined, on the basis of which an explanatory dictionary of anthroponymic units in the work “Temurnoma” was created;

lexical layers of anthroponymic units have been identified.

The reliability of research results is determined by the fact that the analyzed anthroponymic units and materials allowed to draw conclusions based on the nature of the Uzbek language and develop recommendations in this regard, their validity, methodological excellence, as well as the accuracy of the issues.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the results of the study is explained by the fact that the Uzbek language enriches historical anthroponymy with scientific views on the names of Amir Temur’s dynasty and contemporaries, can be used in the study of other anthroponymic units from scientific analysis, theoretical views and methods.

The practical significance of the results of the research is that the materials, results and conclusions contained in the reprints of “Temurnoma” in the compilation of “Index of personal names”, “History of Uzbekistan”, “Temur studies”, “Historical grammar”, “History of Uzbek literary language”.

The Uzbek language serves as a source and material for writing textbooks on historical anthroponymy, historical lexicology, methodical manuals, compiling annotated and encyclopedic dictionaries of the names of Timurid contemporaries, special courses, special seminars in bachelor's and master's degrees.

Implementation of research results. Based on the scientific results of lexical-semantic research of anthroponymic units used in the sources of the Timurid period:

The conclusions on using the concepts of “historical anthroponymics”, “historical anthroponymy” and “historical anthroponym” in Uzbek onomastics and explaining their meanings shown that in addition to linguistic features, their containing valuable historical, ethnographic, ethical and aesthetic, religious and mythological information, were used in the fundamental project FA-F1-G003 “Functional word formation in modern Karakalpak language” (Reference No. 17.01 / 104 of May 20, 2021 of the Karakalpak branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan). Results allowed enriching and improving the interpretations of anthroponymic units;

The conclusions about the anthroponymic units used in the sources reflecting the Temurnoma and the Timurid period are classified lexically and semantically, and the anthroponyms in the work are divided into seven groups according to their dynasty, their classification according to their dynastic features was a name related to the socio-political, enlightenment-spiritual, religious-Islamic life of that period, have been used in the preparation of scripts for the information program “Kashkadarya News” and analytical broadcasts “Munozara” (Discussion) of the Kashkadarya regional television and radio company (Reference No. 841 of the Kashkadarya Regional Television and Radio Company dated October 12, 2021). As a result, the content of shows and broadcasts enriched in an enlightening and practical way;

Scientific conclusions on the etymology of anthroponyms, the definition of their linguistic and non-linguistic factors that the 443 anthroponymic units used in the text of Temurnoma are systematized by identifying the names of 423 men and 20 women, were used to prepare “Annotated Dictionary of Anthroponyms in Temurnoma” (ISBN 978-9943-7704-0-9).

The results made it possible to determine the lexical-semantic meaning of the names of people in the work.

Approbation of research results. The results of the research have been discussed at 7 scientific conferences, including 3 international and 4 national scientific conferences.

Publication of research results. 17 scientific works on the topic of the dissertation, including 1 dictionary, 5 articles in scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, including 4 in national and 1 in foreign journals.

Structure and volume of the dissertation The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of sources and references, and an appendix. The total volume of the dissertation is 144 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introductory part of the dissertation is based on the relevance and necessity of the research topic, the level of study of the problem, the purpose, tasks, object and subject of the research, scientific novelty, practical results, theoretical and practical significance of the results, implementation, publication, structure information.

The first chapter of the dissertation is entitled **“Theoretical foundations and history of the study of Uzbek historical anthroponymy.”** The chapter includes such sections as “Historical anthroponymics, historical anthroponymy, the concept of historical anthroponymy”, “Study of historical anthroponymy in world and Turkic studies”, “Study of historical anthroponymy in Uzbek linguistics”.

In world and Turkic studies, especially in Uzbek linguistics, historical and linguistic scientific works are a priority in the approach to historical and modern onomastic and anthroponymic units., sociolinguistic, lingvokulturologic, lingvopoetic aspects are topical issues. When it comes to historical anthroponymy, historical anthroponymy, of course, it is natural to focus on the issues of historical onomastics. Because in linguistics it is noted, that historical anthroponymy is a branch of historical onomastics that studies anthroponyms.

In the development of onomastics and anthroponymy Russian linguists and name researchers V.A. Nikonov, O.S. Akhmanova, N.V. Podolskaya, A.V. Superanskaya, A.K. Matveev, B. Unbegaun, L.M.Gorodilova, Special mention should be made of the services of M.E. Rut, E.V. Dianova, D.E. Rozental, M.A. Telenkova, G.A. Leonteva, V.D. Bondaletov, V.I. Suprun and many other linguists.

In Uzbek linguistics in the collection, arrangement and linguistic study of units of Uzbek onomastics and anthroponymy, ie terminology in this field, in the elimination of differences and shortcomings in the scientific terms of onomastics and anthroponymy, famous researchers such as E. Begmatov, H. Dadaboev, G. Abdurahmonov, N. Mahmudov, N. Husanov, T. Nafasov, N. Uluqov, R. Nuriddinova, Ya. Avlakulov, D. Khudayberganova, D. Andaniyozova, S. Kenjaeva made a worthy contribution with their works.

When it comes to anthroponymy, many studies also give definitions and descriptions of onomastics. In this regard, the linguist I. Mirzaev’s extensive and comprehensive description of onomastics is noteworthy: “Onomastics is a very complex and multidisciplinary phenomenon that studies national values on the basis of concrete evidence, the ancestral past, national and religious views, a deep insight into the space and time in which we live, a tool for self-understanding.”⁹

---

⁹ Мирзаев И. Ономастика тадқиқиға доир айрим мулоҳазалар // Ономастика. Илмий маколалар тўплами. 1-чиқиши. – Самарқанд, 2013. – Б. 7.

According to the scientist, these onomastic and anthroponomical units are rich in information, reflecting the national spirit, history, culture, customs and literature of the people.

As V.N. Nikonov noted: “Anthroponomy is happy with the existence of inseparable, practical and theoretical tasks.”¹⁰

The very existence of the practical and theoretical tasks of historical anthroponomy shows that interest in it and its study have an ancient history. For thousands of years, many works have been written dedicated to it. As a result, a separate branch of the study of anthroponyms – anthroponymy – a separate branch that studies the origin, development and functional properties of anthroponyms.

As the twentieth-century American psychologist, Dale Carnegie put it: the human name is the most delicious resonant and important tone in any language.¹¹

In Story 8 of the *Odyssey*, Homer writes: There will be no nameless people among the living, and from the moment they are born, everyone, whether he is famous or humble, will receive his name from his parents instead of the most pleasant gift.¹² These ideas testify to the fact that interest and attention to anthroponyms has been strong at all times.

In all studies on onomastics, writes E. Begmatov, there is also talk about anthroponyms. Anthroponym is a Greek word, *antro* – man + *onim*, meaning famous horses given to people. In the Uzbek language, this term is used instead of an anthroponym. An anthroponym is also a linguistic unit of onomastic, just like a toponym or zoonym, which includes specific units. For example, when thinking about the term anthroponym, N.V. Podolskaya noted that it includes a *name*, *patronymic*, *surname*, *nickname*, *pseudonym*, *cryptonym* (*nickname*, *first name*, *first name*), *andronym*, *gyneconym*, *patronymic*.

Anthroponomics is explained in the Linguistic Dictionary as follows: Anthroponymy (Greek *anthropos* – man and *onyma* – noun) – a branch of onomastics. Anthroponyms are personal names of people, paternal names (paternal names or other names), surnames, common names, nicknames, nicknames (individual or group), cryptonyms (pseudonyms). He also studies the anthroponyms of literary works, the names of heroes in folklore, myths and fairy tales. Anthroponymy distinguishes personal names of people, as well as different forms of a single name: literary and dialectal, formal and informal. Each ethnic group in each period has its own anthroponymics – a register of personal names.¹³

The set of anthroponyms is generally called *anthroponymy*. An *anthroponym*, in particular, a personal name differs from many other proper names (onims) by the feature of individualizing the object: each object of the nomination (person) has its own name. Names are limited in size. Personal names are repeated, which forces them to give additional names. A set of anthroponyms in a language is

---

¹⁰ Никонов В.Н. Имя и общества. – М.: Наука, 1974. – С. 259.

¹¹ Дейл Карнеги. Энг сара асарлари (рус тилидан таржимаси). – Тошкент: Бок Медиа нашр, 2020. – Б.107.

¹² Азбука – христианства. Сост. Удовенко А. – М.: Наука, 1997. – С.88 .

¹³ Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.36.

called anthroponymy (just like toponymy, zoonymy). For example, *Uzbek anthroponymy*, *Kazakh anthroponymy*, *Tatar anthroponymy*, *Azerbaijani anthroponymy*. The field of study of anthroponyms is called anthroponymy, and this branch of onomastics studies the linguistic and non-linguistic properties of anthroponyms. An anthroponymy specialist is *an anthroponymist* (In Uzbek *nomshunos*). As we have given the concept of onomastics above, the sum of anthroponyms in a language constitutes the existing anthropon.¹⁴

There are basically two types of anthroponymy. 1. *Theoretical anthroponymy and practical anthroponymy*. The subject of theoretical anthroponymy are the laws of origin and development of anthroponyms, their structure, anthroponymic system, models of anthroponyms, historical layers in the anthroponymy of a particular ethnic group, the interaction of languages in anthroponymy, universal things. Theoretical anthroponymy uses research methods like other branches of onomastics (taking into account the special conditions, motives and circumstances of naming people – taking into account social conditions, customs, the influence of religion, etc.).

Historical anthroponym is a set of historically famous names, and historical anthroponyms are names of people in the past. Therefore, it is very important to determine the object of study and examination of historical onomastics and historical anthroponymy, historical anthroponymy, historical anthroponyms and their components and meanings, the characteristics of different characters.

The second chapter of the dissertation is entitled “**Classification and lexical-semantic features of anthroponomical units in the work “Temurnoma”**”, which contains the classification of anthroponyms, lexical-semantic features linguistic features of nicknames and nicknames in “Temurnoma”.

The role of anthroponyms in the lexical system, their classification, lexical and semantic features in the work “Temurnoma”, dedicated to the history of the Timurids, is important in terms of linguistics. In the historical-artistic text, any unity is important; all of them participate in one way or another in the expression of both objective content and artistic content. It is worthwhile to dwell on the place of the names studied in the context of anthroponyms in the text of the historical work and the meaning that arises.

The main linguistic-communicative function of names is to distinguish each person from other people by naming them individually. It should be noted that no name is simply chosen and given to a child. At the heart of any name is a parent's goal, aspirations, good intentions for the health, future and prospects of the child. It is these intentions that serve as the basis (motive) for choosing and naming a child.¹⁵

In fact, the anthroponymic units in Temurnoma are units that reflect the national identity, history, culture, and customs of the people who spoke the language of the Timurid period.

---

¹⁴ Бегматов Э.А. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б. 11.

¹⁵ Бегматов Э. Исмланинг сирли олами. – Тошкент: Фан, 2014. – Б. 3.

The anthroponymic units in Temurnoma classified according to which dynasty they belong:

1. Timurid names.
2. Names of the Mongols and various rulers.
3. Names of Amir Temur's emirs and comrades.
4. The names of the prophets.
5. Names of angels.
6. Names of creators and religious scholars.
7. Names of women.

Anthroponyms of the Timurid period in modern independent Uzbek linguistics, in particular, the Timurid dynasty, Amir Temur and his descendants, a set of names of contemporaries, naming habits, meanings of such names, lexical-semantic layers, linguistic study of naming principles, language of that period, history, will undoubtedly provide valuable information about the culture, spirituality. For example:

Names of Timurids:

Амир Темур ибн Тўрағай [а.+ўз.] – амир – ҳоким, ҳукмрон, йўлбошчи; темир - темирдек мустаҳкам, маҳкамам, яъни бало-қазоларга бардошли, умри узоқ бола. Ибн Тўрағай – Тўрағайнинг ўғли демак.

The lexeme of “Temir” (iron) has long been used in Turkish monuments to mean “metal” (DLT-1, 342). At the same time, it means “firm”, “firm”. The second meaning of “iron” was taken into account when choosing a name for the child.

According to N.Husanov, Temur was also used as a noun in the Mongolian language as early as the 13th century (TUT-210). In Turkish monuments, Timur has been used as a name since the 14th century. Another reason why it is found in many Turkish monuments in the style of Temurbek is that “bek” is Turkish.

Let us refer to the sources where the iron lexeme and the names of the masters are mentioned below:

1. In Nizamiddin Shami's work “Zafarnoma” *Amir Temur*:

Жаҳонгушой ҳазрат Амир Темурнинг муборак тарихи бошланиши, *соҳибқирон Амир Темур Кўрагон*: Бу даъвонинг шоҳиди ва бу маънонинг нишони адолатли, энг ҳимматли улуғ амир, яъни даргоҳи илоҳийга мансуб бандаларнинг сараси ва меҳрибон Аллоҳнинг (ердаги) сояси, давлат эгаси, дину дунё кутби, соҳибқирон Амир Темур Кўрагоннинг вужуди шарифларидир. *Амир соҳибқирон*: Қорачор нўён Амир соҳибқироннинг улуғвор бобоси эди.¹⁶

2. According to the author of Abdurazzaq Samarkandi's work “Matlai sadayn va majmalaun”: “*Ҳазрат Соҳибқирон*” ва *Амир Темур* тарзида қўлланган: “Воқеалар ҳикоятини ёзиб маълум қилиш асносида шаҳзодалар, яъни ҳазрат (*Амир Темур*) соҳибқироннинг жаҳондор фарзандлари шухратли исмларини зикр қилишга эҳтиёж тушиб туради, агар шунда шакардек ширин рақам

---

¹⁶ Низомиддин Шомий. Зафарнома. Форс тилидан Ю.Ҳакимжонов таржимаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 20, 21, 25.

қаламнинг тили ҳар гал ҳам исм-лақабларнинг лаззат эшигини очиш билан камёб бўла берса, бу ҳар қалай, гапнинг узайиб кетишини тақазо этади. Шунинг учун гавҳарсифат безак берувчи қалам билан қарор қилиндики, у улуг амир, яъни жаҳонгирлик таянчиғи **Темур** номини таъбир қилинмоқчи бўлган ўринда, чунончи, дафтар биринчи жилдида акс эттирилгани каби, “**Ҳазрат Соҳибқирон**” келтирганмиз”¹⁷.

3. In Salohiddin Tashkendi’s work “Battle of Amir Temur Kuragon” the name of the owner is used as Amir Temur Kuragon, Amir Temur, Temur: “Амир Соҳибқирони Искандари соний беклар беги, хонларнинг хони, султони рубъи маскун хону ҳоқон ибнаи, яъни исми обо ва аждодлари Амир Темур ибн Тўрағай баҳодур. In Temurnoma, Salohiddin Tashkendi quotes from the Sahibkiran language in the following verses:

*Фалак манга қўймиш ушбу қаттиғ от,
Амири Темурдир, темурдир қанот.
Яратган қулиман, Расул, онам,
Бўлуб уммат анга алайҳис салом*¹⁸

4. In the work of Zahiriddin Muhammad Babur “Boburnoma” the name of the his majesty is repeatedly mentioned in the form of Temurbek¹⁹. On page 43 he wrote as **Темурбекдан бурун Темурбекдек** улуг подшоҳ Самарқандни пойтахт қилғон эмастур.

From the above information it is clear that in the sources of the XIV-XIX centuries the name of the owner was used repeatedly in three different ways: **Temur**, **Temurbek**, **Amir Temur**, in the “Temurnoma” of Salohiddin Tashkendi was written in the form of Amir Temur. *Temurbek*, *Temur*’s lexeme does not appear as a noun in the play. The fact that the name Sahibkiran is mentioned in three different ways is due to non-linear factors. The linguistic factor is that Timur’s lexeme was primary, the basis for the name. **Bek**, the lexeme of Amir, was added to the name of Temur as a requirement of various social, political, enlightenment, spiritual, ethnological factors.

Muhammad Jahongir was the eldest son of Mirzo Amir Temur. Jahangir is a Persian name meaning “оламини фатҳ этувчи, музаффар” (conqueror of the world). The Mirza part of the name means the son of the Emir, belonging to the nobility.

Names of Mongols and various rulers:

Абдулазизхон [а.+ўз.] – иззат ва эъзоз соҳибининг, яъни Аллоҳнинг кули; хон – подшоҳ, ҳукмдор, ҳоким, яъни улғайиб улуг мартабалар соҳиби, элбоши. Убайдуллахоннинг ўғли (СТТ– 37).

¹⁷ Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн ва мажмуаи баҳрайн. 2-жилд, иккинчи ва учинчи қисмлар. 1429-1470 йиллар воқеалари. Форс тилидан А.Ўринбоев таржимаси. – Тошкент: Фан, 1969. – Б. 57.

¹⁸ Салоҳиддин Тошкандий. Темурнома (Амир Темур Кўрагон жангномаси). Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, луғат муаллифи П.Равшанов. – Тошкент: “Чўлпон”, 1990. – Б. 35, 102.

¹⁹ Заҳириддин Муҳаммад Бобур. “Бобурнома”. – Тошкент: Ёзувчи, 1995. – Б. 9, 12, 34, 36, 43, 44, 47, 87, 111, 130, 146, 147, 151, 178, 205.

Names of Amir Temur emirs and allies:

Абу Муслим қассоб [а.] – ислом динига бўйсунган, мусулмон; художўй. Амир Темурнинг тенгқурларидан бири бўлган (СТТ– 199-200).

Names of creators and religious scholars:

Абдулрахмон Ўтрўт [а.+ўз] – ўта меҳрибон ва меҳрлининг кули, яъни аллоҳнинг кули. Мулла бўлган (СТТ– 260).

Абу Лайс Шайх [а.] – арслон, шер: кучли, қудратли. Ўз даврининг таниқли шайхи (СТТ– 170).

Women's names:

Дилшод хотун [ўз.+ф.] – қувноқ, бахтиёр, шодон ёки кўнглимизнинг қувончи бўлган фарзанд. Амир Ҳусайннинг хотини. 1370 йилда Амир Ҳусайн қатлидан кейин Амир Темур кўрсатмасига биноан Зиндачашмга никоҳлаб берилади (СТТ– 50).

To sum up, in the semantics of the names of Timurid princes, it became clear that their names contain, of course, anthroponymic indicators that indicate that they are a noble, khan's dynasty.

Nicknames are one of the components of the historical anthroponymy of the Uzbek language. It is known from the history of language that some descriptive words in our language are applied to a certain behavior and character of people, and such words gradually become nicknames. Nicknames are common in the vernacular.

In linguistics, one can observe the different opinions expressed by researchers on nicknames. In particular, M.N. Chobanov defines a nickname as follows: A nickname is an unofficial additional name that serves to distinguish one person from another in society.²⁰

E. Begmatov summarizes the comments on the nickname by various authors and emphasizes that the following eight features are taken into account in the description of the nickname: 1. A nickname is also a person's name, it is attached to the person's name. 2. A nickname is an additional name given to a person. 3. Nicknames also mean nicknames, surnames, titles. 4. A nickname. That is why it is a unit of anthroponymy. 5. A nickname refers to an owner's physical quality or defect, mental ability and profession, behavior among people, or any positive or unnatural behavior. 6. The nickname is as old as the name. 7. A nickname is a name given to a person as a joke. 8. A nickname is an unofficial name of a person. Obviously, nicknames live in more vernaculars, dialects and dialects, the motivational basis of many nicknames being known in a more narrow sense. They served as nicknames until the last name and first name became customary.²¹

Nicknames are close to anthroponyms in terms of their functional properties and are often used in conjunction with them. Nicknames replaced those names in times when surnames and first names were not customary, as is the case today. Nicknames were especially helpful in distinguishing individuals of the same name.

---

²⁰ Чобанов М.Н. Основы азербайджанской антропонимики: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Баку, 1992. – С.28.

²¹ Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент, 2013. – Б. 55-56.

Nicknames that previously performed a nominative function have gradually shifted to a methodical function.

Lexical-semantic and methodological features of nicknames in Uzbek linguistics were specially studied by M.Rashidova.²²

Salohiddin Tashkendi indicates in “Temurnoma” that Amir Temur was nicknamed by many people. In addition to the nicknames given by Amir Temur, there are other nicknames in the play. For example:

Devonajon Jonbozliq. He was from Seiston and his real name was Devonajon. Amir Temur gave him the nickname Janbozlik. Amir Temur promoted him to the post of chief of police. *Бир кеча ётуб тушум ора кўрдум бир зотни, расул алайҳис салом хизматларида турур, шул жиҳатдин Амирга жонбозлиқ қилдим, Оллога ҳамд, ул зот сизни ўзингиз, эмди ўнгумда кўрдум деди. Андин сўнг ул қаландарга “Жонбозлиқ” лақабин қўйдилар. Ул кеча Амир Соҳибқирон кўргони ичра сипоҳлар билан кириб, тахт узра қарор олдилар. Ул қаландар ҳар ишга етуқ кўб усто киши эрди, они ўз қаламравиға миришаб боши қилди* (СТТ– 180).

It is well known that the world of language and literature is a very complex and colorful world. There is also the issue of nicknames in this universe. A nickname is a word that belongs to the Arabic language. This word is one of the terms of literary science. The pseudonym is associated with the activities of individuals who create works of art, history, religion, philosophy, or other types.

In the history of language, the meaning of a pseudonym is also expressed by a nickname. *Лақаб* – [а. لُقَب – иккинчи ном; лақаб; тахаллус] 1. An additional name given to a person as a joke or mockery according to a feature, as well as a name changed for a specific purpose. 2. *old. айн.* nickname. 3. *old. айн.* surname. 4. The name given to animals.²³

The word *Тахаллус* is originally derived from Arabic from the Uzbek language and means “self-rescue, liberation, deliverance”, used in onomastics as a term denoting anthroponymic unity.

There is a common grammatical structure and construction of nicknames in “Temurnoma”. The common denominator is that they made a relation by adding the suffix -iy to the name of the city where they were born or lived, and used it as a nickname. Let’s look at the examples in Temurnoma.

Khoja Hafiz Sheroziy. One of Amir Temur’s contemporaries. *Яна аҳли фузалодин Фулом Жўржоний Алламои Тафтазоний ва мулло Котибий ва хожам Баҳовуддин ва Хожя Ҳофиз Шерозий ва неча валилар зикр айтиб ва хатми Каломуллога маиғул эрдилар. Барча Амир Соҳибқирон давлат ва нусратин тангри иззи жалдин тилар эрдилар* (СТТ– 269).

Pseudonyms are a linguistic proof of the cooperation of languages and peoples. The cooperation of the Uzbek people with the Persian-Tajiks and Arabs is

---

²² Рашидова М. Ўзбек тилидаги лақабларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари. – Тошкент: Иқтисод-молия, 2008. – Б.120.

²³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 492.

also reflected in the nicknames. Nicknames in the text “Temurnoma” are more common Arabic words, Persian words and suffixes. Most of the poets created under the pseudonym and became famous by the pseudonym.

The third chapter of the dissertation is entitled **“Historical and etymological layers of anthroponyms in the work “Temurnoma”**. This chapter is opened by such sections as “On the concept of historical lexical layer”, “Layer of Turkish anthroponyms in Temurnoma”, “Layer of Persian-Tajik anthroponyms in Temurnoma”, “Layer of Arabic anthroponyms in” Temurnoma”.

Dividing the historical anthroponymy of the Uzbek language into historical lexical layers plays an important role in learning the history of anthroponyms, nicknames, nicknames, which enriched the vocabulary of this language, in determining what languages the Uzbek language was influenced in the past. The division of anthroponyms into historical-lexical layers is one of the important ways of studying anthroponymy as a system.

In the system of historical anthroponymy of the Uzbek language there are three anthroponymic layers: 1. The layer of Turkish anthroponyms. 2. Persian – a layer of Tajik anthroponyms. 3. A layer of Arabic anthroponyms.

Speaking of Turkish anthroponyms, the research of researcher G. Sattorov on the Turkic layer of Uzbek names is noteworthy. G. Sattorov, in his study of the “Turkic layer of Uzbek names”²⁴, dwells on the Turkic names and quotes the following opinion of the nominee E. Begmatov: first, Turkic names are famous horses in Turkic languages, forming an ancient layer of the anthroponym system. The antiquity of Turkish names can be understood in two ways. First, the names were made up of lexemes belonging to the ancient layer of the Turkic language lexicon. These words belong to the first, ancient layer of Uzbek lexicon.²⁵ The scholar emphasizes here that the antiquity of names is determined by the fact that the words on which these names are based are the most ancient.

Second, the antiquity of names is determined by when the names appeared in the language, in the anthroponymic system. Many of the names used in modern Uzbek are actually names that have existed in the language since ancient times. In the anthroponymic system, ancient names give an archetypal character to the reserve of names, defining the historical and traditional nature of the anthroponymic reserve.

The original Turkic layer of anthroponymy of the Uzbek language consists of genetically Turkic lexemes and anthroponyms formed from a combination of Turkish words.

The Turkic layer of Temurid anthroponyms forms the ancient layer of the system of anthroponymy of Turkic languages. The Turkish layer of male and female names is formed from words that have existed since ancient times. In Temuridzoda, the following meanings of the name were taken into account when choosing a name for men. Buzanjir Mirzo – let him grow tall. May Boyqaro Mirza

---

²⁴ Сатторов Ф. Ўзбек исмлирининг туркий қатлами: Филол.фан.канд. ... дисс. – Тошкент, 1990. – Б. 24.

²⁵ Бегматов Э.А. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б.90.

be strong, powerful and wealthy. Karachar Mirzo is a brunette or black-haired boy. Boysungur Mirzo is a rich, brave and intelligent boy. In the Timurid period, the custom of naming them focused mainly on courage, bravery, and intelligence.

Temuridzoda chose the name with special respect and attention to the princesses. Kutlug begim, Sevin beka, Sevinch Kutlug ago begim, Oybegim, Kutlug Sultan begim, Kutlug Nigor xanim. In the names of princesses, the traditions, dreams and thoughts of the Timurids were in the names of princesses.

The historical relations between the Uzbek and Tajik languages in the Timurid period, its socio-political, cultural and spiritual factors are closely linked with the linguistic and sociolinguistic process that occurred due to the interaction of these languages. The language of historical monuments written in Persian, the neighborly relations of the Uzbek-Tajik peoples, the commonality and similarity of cultural-spiritual, historical-ethnographic traditions, marriage and family relations between the two peoples were the main factors in the assimilation of Persian-Tajik names into Uzbek. Persian-Tajik names have become so ingrained in the system of Uzbek anthroponyms that the Uzbek people feel it as a product of their property, their language. These types of names have been around for centuries due to the use of interconnectedness and collaboration between peoples. During the Timurids, Persian-Tajik assimilations were carried out in the same way.

Observations show that the Persian-Tajik layer of Amir Temur's contemporaries used in Temurnoma is observed in both sexes. In "Temurnoma" there are more common names of women in the forms [Persian-Tajik+ Uzbek], [Arabic + Persian-Tajik + Uzbek] than anthroponyms such as Tegina begim, Oljoy Turkon, Sevinch beka ... belonging to the Turkic layer of Timurid princesses: *Сарой Мулк Хоним, Шод Мулк бегим, Шахрибону бегим, Поянда Султон бегим, Феруза бегим, Хонзода бегим* and others.

In "Temurnoma" women's names are mentioned in cases directly related to the family life of Amir Temur.

Most of the Persian-Tajik names found among male names are compound nouns, in the form of [Persian-Tajik+Arabic] or [Arabic+Persian-Tajik]. The Persian-Tajik layer of male names in Temurnoma is as follows:

Амир Ёдгоршоҳ [Arabic + Persian-Tajik] – ул вақт додхоҳ Амир Ёдгоршоҳ орлот эрди (СТТ– 73).

Most of the Persian-Tajik adjectives mean concepts such as agility, courage, bravery, strength: Faridun Mirza (mighty), Jahongir Mirza (victorious, brave), Komron Mirza (mighty). The motive for choosing some names is to want the child to be educated, kind, fair, kind: Mehrlik begim (kind, caring), Mehrbonu (kind).

It was believed that the child was a gift requested from Allah with supplications or a gift from the great saints, a mercy, and these notions were based on the name: Pir Muhammad Mirza (desired child), Pir Ali Mirza (Ali's remaining child), Mrs. Umid (dream) made, expected girl). Names that people want their children's future to be bright, happy, beautiful: Feruza begim (tolei high), Farrukh Mirzo (lucky boy), Mehr Nigor (bright as the sun), Davlat Bakht Saodat (rich, happy child).

The analysis of the historical lexical layer of religious anthroponyms used in Temurnoma shows that the scope of these possibilities is wide. For example, the names of prophets, angels, governors, prophets, saints, and companions are actively used in prose and poetry. This clearly shows the maturity of Salohiddin Tashkendi in the field of religious sciences. The anthroponyms used in the work in Arabic are as follows:

Sheikh Shams Kulol [Arabic + Arabic + Arabic] – Advisor, guide of Amir Temur: *Шайх Шамс Кулол зоҳир бўдилар. Ҳар подшоҳгарижол ул зойиб бирлари тарбиячи бўлуб, Амир Темурга Шайх Шамс Кулол мураббий бўдилар* (СТТ– 58).

Most of the Arabic anthroponyms in Temurnoma are male names: Muhammad Sultan Mirza, Sayyid Vaqqas Mirza, Khalil Sultan Mirza, Muhammad Umar Mirza and others.

Some of the names of the Timurid princesses are derived from the names of the days, months, which are considered sacred in Islam: Rajab Sultan begim (name of the holy month), Robiya Sultan begim (girl born in the 4th month of the old lunar calendar). Among the names of princesses in Timurids there are also names that express important qualities for a person: Masuma Sultan begim (pure, virgin), Mukhtarama begim (respectable, esteemed). Some of the Arabic adjectives refer to the concepts that a child wants to grow up to be a dear, loyal friend, companion: Muhib Sultan begim (friend, companion), Habiba Sultan begim (dear, beloved friend).

In conclusion, it can be said that in the works covering the life and activity of Amir Temur and the Timurids, a large part of anthroponyms, that is, more than sixty percent, are Arabic names.

CONCLUSION

1. Historical anthroponymic units, which appeared in historical sources, are by their genesis one of the most ancient, living and stable layers of language. They are a spiritual heritage passed down from ancestors to generations, reflecting the uniqueness of each nation as a nation, as well as the historical and linguistic, cultural and enlightenment richness of that nation.

2. The creation of a study of anthroponymic units in the work “Temurnoma” provides more information about the names, patronymics, nicknames and nicknames of the Timurid period, which is considered the richness of the Uzbek language. It was found that anthroponyms in the work of the historical work not only perform a nominative function, but also perform aesthetic-poetic, educational-moral functions.

3. In Russian linguistics, the linguistic features of onomastic and anthroponymic units sealed in historical sources and works of art, the role of real and tissue names in the content of historical works and linguistic features are studied in detail.

4. One of the components of Uzbek onomastics is historical anthroponymy, and the object of study of historical anthroponymy is historical anthroponymy.

Anthroponymy is also a set of ancient names created by our people. Based on the analysis of many historical sources, linguistic research and dictionaries, the concepts of historical onomastics, historical anthroponymy, historical anthroponymy, historical anthroponymy, their meanings, different features were studied and tried to give clear and concise definitions of the use of these terms.

5. The classification and lexical-semantic study of anthroponyms in Temurnoma is important in the study of the history of language and the history of the people. The anthroponyms in the work were divided into seven groups according to the characteristics of which dynasty they belonged to. Their classification according to their dynastic characteristics showed that they were names related to the socio-political, enlightenment-spiritual, religious-Islamic life of that period.

6. It was studied that the sound change (i-u) in the name of Temur, created on the basis of the figurative meaning of the lexeme “iron” in the name of Amir Temur, was due to the stylistic meaning, the task, Initially, the owner’s name was in the form of Timur. In his youth the *bek* lexeme was added. The lexeme of *Amir* was added to the name as a result of the activity of the owner after 1370. In the reign of Timur, the Emir was considered the highest, greatest position. Since Temur was the founder of this empire, the lexeme of Amir was added to his name and the joint name of Amir Temur was formed. The introduction of the name in this linguistic form fully corresponds to the tradition of the Turkic, ancient oriental names.

7. Pseudonyms are a linguistic proof of the cooperation of languages and peoples. The cooperation of the Uzbek people with the Persian-Tajiks and Arabs is also reflected in the nicknames. Nicknames in the text “Temurnoma” are more common Arabic words, Persian words and suffixes. Most of the poets created under the pseudonym and became famous by the pseudonym.

8. In the layer of Persian-Tajik names used in the work: [Persian-Tajik], [Persian – Tajik + Persian Tajik], [Arabic + Persian-Tajik + Uzbek], [Persian-Tajik + Uzbek], [Arabic + Persian-Tajik + Persian – tajik] are common. This indicates that during the reign of Amir Temur and the Timurids, anthroponyms in the Persian-Tajik language were quite traditional.

9. Amir Temur’s attention to Islam was high, and this belief was reflected in the names of princes and princesses. Khans and kings are the upper class men and women themselves and their names have different aspects from other class men and women. Such names are determined by the spirit of that period, the development of society, changes in the spiritual world of man. Anthroponyms in “Temurnoma” are reflected in the Arabic layer of Islamic beliefs and customs. In Islam, it is important that people’s names are meaningful and beautiful.

10. Of the 443 anthroponymic units mentioned in the Temurnoma, 60% are religious names: names of prophets, names of ancestors of prophets, ancestors of the Prophet Muhammad, caliphs and saints, names of angels, traditional and textual names for artistic names, and creators for real names and creators. names of religious scholars, names of rulers, names of kings of Iran, names of Timurids, names of Mongols and various rulers.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
КАРШИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

МУМИНОВА НИЛУФАР АБДУРАХМОНОВНА

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОНИМИ
ПЕРИОДА ТИМУРИДОВ**

10.00.01 – Узбекский язык

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам**

Карши – 2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером №B2019 1.PhD/Fil686.

Диссертация выполнена в Каршинском государственном университете.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекском, английском, русском (резюме)) размещен на веб-странице Каршинского государственного университета (www.qardu.uz) и в информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziyo.net).

Научный руководитель:

Жабборов Хужамурод
доктор филологических наук, доцент

Официальные оппоненты:

Умуркулов Бекпулат
доктор филологических наук

Киличев Байрамали Эргашевич
кандидат филологических наук, доцент

Ведущая организация:

Ферганский государственный университет

Защита диссертации состоится «___» _____ 2021 года в _____ часов на заседании Научного совета PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 по присуждению учёных степеней при Каршинском государственном университете (Адрес: 180103, г. Карши, улица Кучабог, 17.). (Тел.: ((0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@mail.uz). Каршинский государственный университет, факультет Педагогика, кабинет 301.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Каршинского государственного университета (зарегистрировано за № ____). (Адрес: 180103, г. Карши, улица Кучабог, 17. Тел.: ((0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@mail.uz).

Автореферат диссертации разослан «___» _____ 2021 года
(Протокол рассылки № ____ от «___» _____ 2021 года).

Н.Н. Шодмонов

Председатель Научного совета
по присуждению ученых степеней,
доктор филол. наук, профессор

Г.Н. Тожиева

Учёных секретарь научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
философии по филол. наукам

Б. Умуркулов

Заместитель председателя
Научного семинара при научном совете
по присуждению ученых степеней,
доктор филол. наук

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования: раскрытие лексико-семантических свойств антропонимических единиц, использованных в произведении Салохиддина Тошканди «Темурнаме».

Объектом исследования являются произведения Салохиддина Тошканди «Темурнаме» и для сравнения книги «Зафарнома», являющиеся первоисточниками периода Тимуридов, а также антропонимы, используемые в современных историко-художественных источниках.

Научная новизна исследования:

выявлена этимология 443 антропонимических единиц, использованных в тексте произведения «Темурнаме», из которых 423 являются мужскими именами 20 женскими, на основе языковых и неязыковых факторов антропонимов, приведённых в произведении;

доказано, что использование и передачанных толкований таких понятий, как «историческая антропонимика», «историческая антропонимия» и «исторический антропоним» в узбекской ономастике, помимо языковых особенностей также содержат ценную историческую, этнографическую, этическую и эстетическую, религиозно-мифологическую информацию, на основе антропонимов, собранных из произведения «Темурнаме»;

на основе антропонимических единиц, использованных в источниках, отражающих период Тимуридов выявлено, что в зависимости от характеристик, к какой династии они принадлежат, антропонимы в «Темурнаме» разделены на семь групп, классификация в соответствии с их династическими характеристиками связана с названием социально-политической, просветительско-духовной, религиозно-исламской жизни того периода;

на основе фактического материала, раскрывается, что псевдонимы являются лингвистическим доказательством, выражающим содружество языков и народов, что сотрудничество узбекского народа с персидскими таджиками и арабами отражается и в псевдонимах, в тексте «Темурнаме» для их выражения большей частью используются арабские, персидские слова и окончания.

Внедрение результатов исследований. На основе научных результатов лексико-семантического исследования антропонимических единиц, используемых в источниках периода Тимуридов:

заключение об использовании и интерпретации понятий «историческая антропонимика», «историческая антропонимия» и «исторический антропоним» в узбекской ономастике помимо языковых особенностей содержащих также ценную историческую, этнографическую, этическую и эстетическую, религиозно-мифологическую информацию использовались в фундаментальном проекте «Функциональное слово образование в современном каракалпакском языке» ФА-Ф1-Г003 (справка Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан от 20 мая 2021 года № 17.01/104). В результате это позволило обогатить и улучшить толкования антропонимических единиц;

заключение об антропонимических единицах, используемых в «Темурнаме» и других источниках, отражающих период Тимуридов, классифицированных с лексико-семантической точки зрения, в зависимости от характеристик, к какой династии они принадлежат, антропонимах в произведении, разделенных на семь групп, классификация в соответствии с их династическими характеристиками, связанная с названием социально-политической, просветительско-духовной, религиозно-исламской жизни того периода были использованы при составлении сценариев информационной программы «Кашкадарьинские новости» и аналитических передач «Мунозара» Кашкадарьинской областной телерадиокомпании (справка Кашкадарьинской областной телерадиокомпании от 12 октября 2021 г. № 841). В результате достигнуто познавательное и практическое обогащение содержания телепрограмм и передач;

научное заключение об упорядоченных и систематизированных 443 антропонимических единицах, использованных в тексте произведения «Темурнаме», из которых выявлено 423 имени мужчин и 20 женских имён, определены этимология антропонимов, их языковые и неязыковые факторы использованы в подготовке «Толкового словаря антропонимов в произведении «Темурнаме»» (ISBN 978-9943-978-92-8). В результате появилась возможность лексико-семантического выявления значений имен в произведении.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы, общий объем 144 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Muminova N.A. Studying history of uzbek anthroponyms and anthroponyms in the work “Temur name” // International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies. – Macedonia, 2020. Volume: 9. Issue: 6. – P. 39-50 (Impact factor ICV: 6.88).

2. Муминова Н.А. Темурийлар даври тарихига оид манбаларда антропонимларнинг туркий қатлами // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2019. – №1/2. – Б. 185-188 (10.00.00: – №15)

3. Муминова Н.А. “Темурнома” асарида қўлланган форс-тожикча исмлар қатлами // Сўз санъати халқаро журнали. – Тошкент, 2021. – №4. – Б. 65-71 (10.00.00: – №31).

4. Муминова Н.А. Соҳибқирон ва Амир лексемаларининг лисоний ва нолисоний хусусиятлари / Актуальные вызовы современной науки. LIII Международная научная конференция (26-27 ноября), Выпуск 9(53). Часть 1. – Переяслав, 2020. – С.152-157.

5. Muminova N.A. Соҳибқирон исмидаги бек сўзининг нуткий воқеланиши/ Modern scientific challenges and trends. Collection of scientific works of the international scientific conference. Issue 1 (35). –Warsaw, 2021. – С.198-202.

6. Муминова Н.А. Темурийлар даври антропонимиясини ўрганишга доир / “Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари” мавзусидаги Республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 229-232.

7. Муминова Н.А. Темурийзода исмлар ҳақида баъзи мулоҳазалар / “Мустақиллик йилларида ижтимоий-гуманитар фанлар тизимининг такомиллашуви” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Қарши, 2018. – Б.107-110.

II бўлим(II часть; II part)

8. Муминова Н.А., Раҳматуллаева Ш.З. Темурийзода антропонимларининг лексик хусусиятлари // Наманган давлат университети ахборотномаси. – Наманган, 2019. – № 6. – Б. 159-164.

9. Жабборов Х., Муминова Н. Темурийлар даври манбаларида Муҳаммад Тарағай антропонимининг қўлланилиши ва семантик хусусиятлари // Fan va jamiyat. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 34-36.

10. Muminova N.A., Jabborov Kh. Interpretation of the Amir Temur anthroponym in the context of historical and artistic works // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2020. – Volume 24, Issue 06. – P. 3029-3034.

11. Djabbarov X., Saydullayeva R., Muminova N. Роль лексико-семантических средств в интерпретации антропонима Тарагай и топонима Тарагай //

International Scientific Journal “Theoretical Applied Science”. – Philadelphia, USA, 2021. – Volume: 93. – P. 407-411 (Impact factor ICV: 6.88).

12. Муминова Н.А., Жумаева Ш. 5-синф ўқувчиларига “Турдош ва атоқли отлар” мавзусини ўрганишнинг назарий аспекти // ҚарДУ хабарлари. – Қарши, 2020. – № 1. – Б.169-172.

13. Муминова Н.А. Темурийзода хотин-қизлар исмларида қўлланган антропоиндикаторлар / “Глобаллашув жараёнида ўзбек тилшунослиги ва адабиётшунослиги масалалари” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Қарши, 2018. – Б.191-193.

14. Muminova N.A. O‘zbek tilida antroponimlarning o‘rganilish xususiyatlari / Zamonaviy boshlang‘ich va pedagogik ta’lim: nazariy va amaliy innovatsion tadqiqotlar mavzusidagi Respublika miqyosida ilmiy-amaliy konferensiyasi. – Qarshi, 2020. – B.84-86.

15. Muminova N.A. Temuriyzoda antroponimlar semantikasi / Актуальные вызовы современной науки. Международная научная конференция. Выпуск 5 (49). Часть 1. Переяслав-Хмельницкий. – 2020. – С.142-143.

16. Муминова Н.А. Темурийлар ҳаёти ва фаолияти акс этган манбаларда қўлланган антропонимларнинг арабча қатлами // Тил, таълим, таржима халқаро журнали. – Тошкент, 2021. 1-сон, 2 жилд. – Б. 37-46.

Автореферат Қарши давлат университетининг “ҚарДУ хабарлари” илмий-назарий,
услубий журнали таҳририясида таҳрирдан ўтказилди (01.12.2021 йил).

Гувоҳнома № 14-061
02.12.2021. Босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84 1/16.
“Times” гарнитураси. Офсет босма усули.
Ҳисоб-нашриёт т. 3.2. шартли б.т. 3,7.
Адади 60 нусха. Буюртма № 100.

Қарши давлат университети
Кичик босмахонасида чоп этилди.

